

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Muhammed Kürşat ATAR

Doktora Öğrencisi, Hitit
Üniversitesi
mk.atar19@gmail.com

Seydi KİRAZ

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi
seydikiraz.27@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2080-6955>

<https://orcid.org/0000-0003-4941-3909>

Divanlarda Çocukla İlgili Kavramlar, Terkipler ve Manzumelere Dair Bir Deneme

*An Essay on Concepts, Compositions and Poems Related to
Children in Divans*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 17.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 27.03.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Atar, M. K. & Kiraz, S. (2023). Divanlarda çocukla ilgili kavramlar, terkipler ve manzumelere dair bir deneme. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7 (1), 336-381
<https://doi.org/10.34083/akaded.1252519>

Atar, M. K. & Kiraz, S. (2023). An essay on concepts, compositions and poems related to children in Divans. *Journal of Academic Language and Literature*, 7 (1), 336-381.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1252519>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

* Bu makale, Muhammed Kürşat Atar'ın "Divanlarda Çocuk Tasavvuru (14-20. Yüzyıllar)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

Klasik Türk şiirinde aşk, sevgili, şarap, tabiat, güzellik, sevinç, özlem, acı gibi farklı konu ve temalı şiirler yazılmıştır. Bu konulardan biri de çocuk ve çocukla ilgili unsurlardır. Beyit ve müstakil şiirlerde, çocukla ilgili mazmunların tespitine ve pedagojik ilkelerin belirlenmesine imkân sağlayan önemli bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışmada, çocuk konulu bilgilerin tespiti, tasnifi ve tahlili yapılmaya çalışılacaktır. Verilerin tespitinde 14-20. yüzyıllarda yaşamış bazı şairlerin divanları esas alınmıştır. Çocukla ilgili edebî tasvir ve tahlillerden önce çocuk kavramı, çocuğun farklı disiplinlere göre tanımları ve çocukluk döneminin sınırları üzerinde durulmuştur. Daha sonra çocuk kavramını karşılayan sözcükler belirlenmiş, geldikleri dillere göre Arapça, Farsça ve Türkçe başlıklara ayrılmış, şiirde kazandığı anlamlar incelenmiş ve hangi sözcüklerin şairler tarafından daha çok tercih edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çocukla ilgili edebî yaklaşımların ele alındığı kısımda ise çocuğa has özelliklerin beyitlerde nasıl işlendiği, çocuk konulu atasözü ve deyimlerin kullanımı araştırılmıştır. Çocuğun teşbih unsuru olarak hangi kavramlarla ilişkilendirildiği ve bir telmih unsuru olarak çağrışımları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son kısmında ise çocuk konusu etrafında kaleme alınan müstakil manzumelere yer verilmiştir. Çocukların doğumu, ölümü ve sünneti gibi konularda yazılan bu manzumeler çeşitli başlıklar altında incelenmiş, karşılaşılan sonuçlar sayısal verilerle ortaya konularak birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tıfl, Çocuk, Çocukluk, Çocuk Şiirleri, Divan Şiiri.

Abstract

In classical Turkish poetry, poems with different themes and themes such as love, lover, wine, nature, beauty, joy, longing, pain were written. One of these issues is the child and the features related to the child. In couplets and detached poems, important information that enables the determination of the mazmuns about the child and the determination of pedagogical principles are included. In this study, it will be tried to determine, classify and analyze the information about children. In the determination of the data, the divans of some poets who lived in the 14-20 centuries were taken as basis. It is based on the divans of some poets who lived in the centuries. Before the literary descriptions and analyzes about the child, the concept of the child, the definitions of the child according to different disciplines and the boundaries of the childhood period are emphasized. Then, the words that meet the concept of child were determined, they were divided into Arabic, Persian and Turkish titles according to the languages they came from, the meanings gained in the poem were examined and it was tried to determine which words were preferred more by the poets. In the part where the literary approaches about the child are discussed, how the child-specific features are handled in the couplets and the use of child-themed proverbs and idioms are investigated. It has been focused on which concepts the child is associated with as an element of simile and its connotations as a reference element. In the last part of the study, individual poems written around the subject of children are included. These poems written on subjects such as the birth, death and circumcision of children were examined under various titles, and some evaluations were made by presenting the results with numerical data.

Keywords: Tıfl, Child, Childhood, Children's Poems, Divan Poetry.

Giriş

İnsan hayatı fiziksel ve ruhsal özellikler bakımından doğumdan ölüme kadar birtakım farklılıklar göstermektedir. Bu özellikler göz önünde bulundurularak insan hayatı belirli dönemlere ayrılmıştır. Genel hatlarıyla bu dönemler çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılıktır. Her ne kadar böyle bir ayrıma gidilmişse de bahsedilen dönemlerin kesin yaş aralıklarını belirlemek zordur. Bununla beraber insanın gelişimiyle ilgili yaş sınırları göz önüne alınarak bazı dönemler belirlenmiştir. Bu dönemlerden her biri kendinden sonraki dönemi şekillendirmektedir. Özellikle çocukluk dönemi insan hayatının temelini teşkil etmesinden dolayı oldukça önemlidir (Hökelekli, 1993, s. 355; Koç, 2004, s. 232).

Çocuk ve çocukluk kavramları tarihsel süreç içerisinde farklı toplumlarda, farklı tarih çağlarında hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde bile değişik şekillerde algılanmıştır. Bundan dolayı çocukluk kavramının da toplumsal bir kavram olduğu ve diğer toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlerin tesiri altında şekillendiği ifade edilir (Tan, 1989, s. 71-72). Nitekim “çocuk” kavramının fazla sayıda tanımının mevcut olması da bu durumun kanıtı niteliğindedir.

“Çocuk” kavramı biyolojik, psikolojik, dinî, felsefi, hukuki vb. açılardan farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalarda çocuk, ekseriyetle insanın ilk evresi olarak düşünülmektedir (Erdiller-Yatmaz vd., 2018, s. 286-287). Örneğin, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde on sekiz yaşına ulaşamayan her insan çocuk kabul edilir (Şirin, 2013, s. 7). Çocuk, *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*’te (GTS)¹ “küçük yaştaki erkek veya kız; soy bakımından oğul veya kız, evlat; bebeklik ve ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak” şeklinde tarif edilmektedir. İslam hukukunda ise doğumdan ergenlik çağına kadar olan dönem “çocukluk”, bu dönemi yaşayan kimse de “çocuk” sayılır. Çocukluktan ergenliğe geçişin hangi yaşları kapsadığı hususu da tartışmalıdır. Çocuktan çocuğa değişen bu durum İslam hukukçularının genel geçer bazı yaş sınırları belirlemelerine sebep olmuştur. Ergen sayılabilmek için alt sınır olarak kızlarda dokuz, erkeklerde ise on iki yaşın tamamlanması şartı aranmaktadır. Üst yaş sınırı ise her iki cinsiyet için on beş yaş olarak belirlenmiştir (Bardakoğlu, 1992, s. 413).

Çocukluk dönemi Âşık Paşa (ö. 1332) tarafından şöyle izah edilmiştir:

“İnsan çocukken kaygı nedir bilmediği gibi ölümü de unuttur. Onda ölüm düşüncesi yoktur, gece gündüz oyunu meslek edinmiştir. Dünyada nimet için kaygılanmaz, cennette kavuşulacak ihsan ve iyilikler için de sevinmez. Dostu düşmanı bilmez, küfür ve imanın da ne olduğunu anlamaz. Kendisi ve başkalarını bilmediği gibi Tanrı’nın emirlerinden de haberi yoktur. Ne varlıkları seyredip ibret alır ne de gönlünde hikmet filizi yetişir. Kulağı Tanrı ilmini iştmediği gibi Allah’ın adını anmayı da iş edinmez. Onda edep, utanma, ibadet yoktur, her anını oyun için

¹ Bu kaynak bundan sonraki yerlerde “GTS” kısaltmasıyla verilecektir.

harcar. Bildiği yalnız annesi ve babasıdır, böylece bütün kaygılardan uzak ve emniyet içinde olduğunu düşünür.” (Yavuz, 2000, C. I/I, s. 255).

Türk edebiyatında çocuk konusu destanlar döneminden beri ele alınmıştır. Bu destanlarda adı geçen kahramanların çocukluk yaşantısıyla alakalı az da olsa bilgiler bulunmaktadır. Özellikle *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde çocuk, önemli bir yere sahiptir. Bu hikâyelerde çocuğu olmayan kimselerin toplum nezdinde saygınlıkları yoktur. Çocuksuz kimseleri Allah'ın lanetlediği düşünülür. Çocuğu olmayanlar; kara çadırda ağırlanır, kara keçeye oturtulur, yemekte önlerine kara koyun yahnisi konulur (Sinar, 2006, s. 175-176).

Klasik Türk şiiri kaynakları, malzemesi ve içeriği yönünden zengin bir yapıya sahiptir. Bu edebiyat geleneği yaklaşık altı asır boyunca birçok konuyu, mazmunu ve imajı bünyesinde barındırmıştır. Şairler şiirlerinde aşk, sevgili, rakib, tabiat, değerli taşlar, kozmik âlem, hasret, çocuk vb. farklı temaları çeşitli yönleriyle işlemişlerdir. Nitekim klasik Türk şiiri incelendiğinde çocuk konusuyla ilgili önemli miktarda malzemenin bulunduğu da dikkati çekmektedir. Çocuğa ilişkin müstakil eserler bulunmasının yanı sıra insan hayatının bütün evrelerini belli özellikleriyle anlatan yaşnâmelerde de çocukluk dönemiyle alakalı birtakım bilgilere rastlanılmaktadır (Deniz, 2006, s. 147). Ayrıca Osmanlı döneminde, yabancı dillerdeki basit düzeydeki kelimeleri çocuklara ezberletme gayesiyle “lugat-ı sıbyan” olarak adlandırılan manzum Arapça ve Farsça sözlükler hazırlanmıştır (Öz, 1997, s. 219).

Mesnevilerde çocuğun söz konusu edildiği bazı bölümler yer almaktadır. Bilhassa nasihatnâme ve nasihatnâme niteliğindeki bazı siyaset ve çocuk muhtevalı eserlerde (*Kutadgu Bilig, Muradnâme, Hayriyye, Lütfiyye...*) çocuk yetiştirmeyle alakalı bilgiler mevcuttur. Bu eserlerde çocuk yetiştirme hususunda ebeveynin dikkat etmesi gereken davranışlar, çocuğun mutlu ve başarılı bir birey olabilmesi için kendi üzerine düşen görevler, çocuk eğitimi ve terbiyesi, mekân-eğitim ilişkisi, çocukların seçebileceği meslekler hakkında tavsiyeler gibi çeşitli bilgiler bulunmaktadır (Eyduran, 2007, s. 237-238; Kalan, 2017, s. 58-62). Ayrıca konusu doğrudan nasihat olmadığı halde tahkiyeli anlatımla kaleme alınan Mevlânâ'nın (ö. 1273) *Mesnevi*'si, Sa'dî-i Şirâzî'nin (ö. 1292) *Bostan*'ı gibi eserlerde hikâyeler, çocuk merkeze alınarak anlatılmıştır. Leylâ ve Mecnun, Yusuf ile Züleyha gibi aşk türünden mesnevilerde, kahramanların çocukluk dönemleriyle başlamalarından dolayı çocukluk yaşantısıyla ilgili bazı bilgileri içermektedir (Deniz, 2006, s. 147).

Divanlarda ise çocuğa özgü nitelik ve davranışlar, oyun ve eğlenceler, sosyal faaliyetler gibi hususlar, şairler tarafından farklı mecaz ve benzetmelerle esas anlatılmak istenen düşünceye araç olacak şekilde işlenmiştir. Çocuk kavramını karşılamak üzere “tıfl, etfâl, beççe, püser, oğlan vb.” gibi sözcükler kullanılmıştır. Gönül, hayal, gam, akıl, gonca, bülbül, ben, gözyaşı, sevgili vb. somut ve soyut kavramlar çocuğa teşbih edilmiştir (Eyduran, 2007, s. 240-241). Aynı zamanda divanlarda çocuğun doğumu,

sünneti, erken yaşta ölümü gibi sebepler dolayısıyla yazılan manzumeler de bulunmaktadır.

Klasik edebiyatımızda bazı deyim ve atasözleri çocuklardan ilhamla oluşturulmuştur. “Çocuktan al haberi”, “çocuk oyuncuğu”, “ağız süt kokmak”, “Kızını dövmeyen dizini, oğlunu dövmeyen özünü döver.”, “Ağlamayan çocuğa meme verilmez.” bunlardan sadece birkaçıdır. Şairler anlatacakları konunun uygunluğuna göre bu deyim ve atasözlerini şiirlerde kullanmışlardır (Deniz, 2006, s. 147).

Çalışma kapsamında veriler 14-20. yüzyıllar arasında yaşamış 85 şairin divanının incelenmesi sonucunda elde edilmiştir. Bu bağlamda 14. yüzyıldan 4, 15. yüzyıldan 11, 16. yüzyıldan 22, 17. yüzyıldan 18, 18. yüzyıldan 22 ve 19. yüzyıldan 8 tane divan taranmıştır. Çalışmada incelenen divanlar ve hangi yüzyıllardan seçildikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Çalışmada İncelenen Divanlar

Yüzyıl	Sayı	Divanlar
14. yy.	4	Yünus Emre Dîvânı, Kadı Burhaneddin Dîvânı, Nesîmî Dîvânı, Ahmedî Dîvânı
15. yy.	11	Şeyhî Dîvânı, Karamanlı Nizâmî Dîvânı, Edirneli Şevkî Dîvânı, Dede Ömer Rûşenî Dîvânı, Hamdullah Hamdî Dîvânı, Karamanlı Aynî Dîvânı, Mesîhî Dîvânı, Necâtî Beg Dîvânı, Mihri Hâtun Dîvânı, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı, Münirî Dîvânı
16. yy.	22	Celilî Dîvânı, Revânî Dîvânı, Gelibolulu Sun'î Dîvânı, Zâtî Dîvânı-Gazeller Dışındaki Şiirler, Muhyî Dîvânı, Sehî Bey Dîvânı, Fuzûlî Dîvânı, Hayâlî Bey Dîvânı, Hecrî Dîvânı, Gelibolulu Sürûrî Dîvânı, Cenâbî Dîvânı, Şâhî Dîvânı, Sehâbî Dîvânı, Bursalı Rahmî Dîvânı, Behîştî Dîvânı, Âşık Çelebi Dîvânı, Emrî Dîvânı, Kalkandelenli Mu'îdi Dîvânı, Mostarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı, Vusûlî Dîvânı, Bâkî Dîvânı, Ravzî Dîvânı
17. yy.	18	Süheyli Dîvânı, Azmi-zâde Hâletî Dîvânı, Nef'î Dîvânı, Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı, Nakşî Ali Akkirmânî Dîvânı, Ümmî Sinan Dîvânı, Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Dîvânı, Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı, Beyânî Dîvânı, Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı, Ahmed Nâmî Dîvânı, Sun'ullâh-i Gaybî Dîvânı, Neşâtî Dîvânı, Bosnalı Âsım Dîvânı, Nâbî Dîvânı, Kâtib-zâde Sâkıb Dîvânı, Fevzî Dîvânı, Rüşdî Dîvânı
18. yy.	22	Vahyî Dîvânı, Kâmî Dîvânı, Dürrî Ahmed Dîvânı, Âgâh Dîvânı, Nedîm Dîvânı, Sâkıb Dede Dîvânı, Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı, Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Dîvânı, Haşmet Dîvânı, İbrahim Tırsî Dîvânı, Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı, Kânî Dîvânı, Esrâr Dede Dîvânı, Fethü'd-dîn Ahmed Dîvânı, Mehmed Sıdkî Dîvânı, Hasan Yâver Dîvânı, Erzurumlu Zihnî Dîvânı, Şeyh Gâlib

		Divânı, Sünbül-zâde Vehbî Divânı, Sa'îd Giray Divânı, Sürûrî Divânı, Lâziki-zâde Feyzullah Nâfîz Divânı
19. yy.	8	Refî'i Kâlâyî Divânı, 'Ayıntâblı 'Aynî Efendi Divânı, Bursalı İffet Divânı, Numan Mâhir Divânı, Meshûrî (Selanikli) Divânı, Nigârî Divânı, Lutfî Divânı, Osman Şems Divânı

1. Divanlarda Çocuk Kavramını Karşılıyan Sözcükler

Klasik Türk şiirinde çocuk kavramını karşılamak üzere tıfl/etfâl, veled/evlâd, küdek/küdekân, sabî/sıbyân, püser, beçe/beççe, necl, ferzend, duhter, oğul/oğlan, bin, bint/benât, bala, mahdûm, kerîme gibi birçok sözcük kullanılmıştır. Çalışmada bu sözcükler arasından diğerlerine göre daha çok kullanıldığı gözlemlenen 10 sözcük incelenmiştir. Sözcükler Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli olmaları açısından farklı başlıklar altında ele alınmıştır. İncelenen divanlarda çocuk karşılığındaki sözcüklerin toplamda 1438 kez kullanıldığı görülmektedir. Bu sözcüklerin 1117'si Arapça, 162'si Farsça, 159'u ise Türkçe kökenlidir. Şairlerin beyitlerde hangi sözcükleri tercih ettikleri göz önünde bulundurulduğunda tıfl/etfâl sözcüğünün kullanımının oldukça fazla (1020) olduğu dikkati çekmektedir. Bu sözcüğün cinsiyetsizlik ifade etmesi sıklıkla kullanılmasının sebebi olarak düşünülmektedir. Diğer sözcüklerin kullanım sayıları ise aşağıdaki tabloda (Tablo 3) gösterilmiştir.

Tablo 2: Çocuk Kavramını Karşılıyan Sözcüklerin Kökenlerine Göre Dağılımı

Arapça	Farsça	Türkçe	Toplam
1117	162	159	1438
%77,67	%11,26	%11,07	%100

Tablo 3: Çocuk Kavramını Karşılıyan Sözcüklerin Beyitlerde Kullanılma Sayıları ²

Tıfl/Etfâl	Veled/Evlâd	Küdek	Sabî/Sıbyân	Püser	Beççe	Necl	Ferzend	Duhter	Oğul/Oğlan	Toplam
1020	38	24	26	22	28	33	45	43	159	1438
%70,93	%2,65	%1,66	%1,80	%1,52	%1,94	%2,32	%3,12	%2,99	%11,07	%100

1. 1. Arapça Kökenli Sözcükler

1. 1. 1. Tıfl/Etfâl

²Tablodaki sayısal veriler oluşturulurken doğrudan çocuk anlamını karşılayan sözcükler dikkate alınmıştır. Örneğin evlâd, oğul, necl, duhter kavramlarından bir kimsenin yetişkin olduğuna kanaat getirdiğimiz çocukları, soy, sülale, kuşak anlamları sayıma dâhil edilmemiştir. Ayrıca beççe kavramında kelimenin hayvan yavrusu anlamındaki kullanımları da kapsam dışında tutulmuştur.

Tıfl, Arapça kökenli bir sözcük olup, *GTS*'de “küçük çocuk; acemi, toy; zayıf, ufak tefek”, *Kubbealtı Lugatı'nda* (*KL*)³ “küçük çocuk; toy, tecrübesiz kimse”, Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugatı'nda* (*OTAL*)⁴ ise “küçük çocuk” şeklinde tanımlanmaktadır. Etfâl sözcüğü ise her üç sözlükte de “çocuklar” anlamında kullanılmaktadır. İncelenen beyitlerde tıfl/etfâl sözcüğünün gerçek ve mecaz anlamlarıyla ele alındığı görülmektedir. Özellikle “tıfl-ı dil (Atar, 2021, s. 8, 24-25; Yıldız, 2022, s. 836-856) tıfl-ı eşk, tıfl-ı mektep, tıfl-ı yetim, tıfl-ı gonca, etfâl-i mekteb, etfâl-i şehir, dil tıflı, gül tıflı, gonca etfâli, tıfl-ı hevâyî vb.” terkipli kullanımlar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda sözcüğün hem somut hem de soyut anlamlardaki kullanımlarıyla ilgili örnekler gösterilmiştir:

Tıfl iken olan 'âzîm-i 'ukbâ şu fenâda
İnsan gelecek hûrî vü gilmân gidecekdür (Kâni Divânı: G. 58/4)
 “Çocuk iken şu fânî (dünyada) ahiret için gayret gösteren (kimse) insan gelecek cennet hurisi ve delikanlısı (olarak) gidecektir.”

Gelse yanuna levh-i Felâtûn ile Risto
Sen tıfl-ı hevâyî gibi yabana bakarsun (Rüşdî Divânı: G. 312/2)
 “Yanına Eflatun ve Aristo'nun tabloları gelse sen, hevesli bir çocuk gibi yabana bakarsın.”

Tıfl-ı dilden almadun dersi 'arefden bir sebak
Zâyi' itdün bunca 'ömrü irmedün esrâra sen
 (Nakşî Ali Akkirmânî Divânı: G. 114/2)
 “Sen, gönül çocuğundan (kendini bilen Rabb'ini bilir), (hakikatından) bir ders almadın, bunca ömrü boşa geçirdin, gizli sırlara erişemedin.”

1. 1. 2. Veled/Evlâd

Veled Arapça kökenli bir sözcük olup, *GTS*'de “oğul, çocuk; çocukları paylarken kullanılan bir söz”, *KL*'de “çocuk; oğul; kötü çocuk; afacan, yaramaz çocuk”, *OTAL*'de ise “çocuk, erkek evlat, oğul” şeklinde ifade edilmektedir. Evlâd ise veled sözcüğünün çoğul halidir. *GTS*'de “bir kimsenin oğlu veya kızı, çocuk; soy, döl; yaşlı kimselerin çocukları yaşındakilere kullandıkları bir seslenme sözü”, *KL*'de “bir anne baba için kendi oğulları veya kızları; birinin soyundan gelen kimseler, soy sop, sülale, zürriyet; (belli bir topluluk veya yere göre) varlığına, yetişmesine sebep olunan kimse (kimseler), oraya mensup olan fert/ler); yaşı daha küçük olanlara karşı kullanılan hitap sözü”, *OTAL*'de ise “çocuklar; sülale, nesil” anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi veled sözcüğü çoğullaştığında anlam genişlemesine uğramış daha çok soy, sop, sülale manasında kullanılır hâle gelmiştir. İncelenen divanlardaki kullanımlar da konuyla paralellik göstermektedir. Veled sözcüğü çocuk anlamında beyitlere yansırken, evlâd

³Bu kaynak bundan sonraki yerlerde “KL” kısaltmasıyla verilecektir.

⁴Bu kaynak bundan sonraki yerlerde “OTAL” kısaltmasıyla verilecektir.

sözcüğü genellikle soy, sop, sülale manalarında kullanılmıştır. Aşağıda, bahsedilen kullanımlarla ilgili örnekler gösterilmektedir:

Eşref-i evlâd-ı Âdem menba‘-ı cûd u kerem

Dîni bâkî da‘vetin ‘âm eyledi der-bahr ü berr (Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı: 1/15)

“(O) insanoğlunun en şerefli, cömertlik ve kerem kaynağı, dinini baki, davetini kara ve denizde umumi eyledi.”

Sivâsî ismi Ahmeddür olup evlâd-ı Şemseddîn

Düşüp mahlas ana Sûzî niçe cânlar yakar şeyhim (Dîvân-ı Lutfî: 110/7)

“Nice canlar yakan şeyhim Şemseddîn Sivâsî’nin torunu olup Sivaslıdır, (şeyhimin) adı Ahmed, mahlası Sûzî’dir.”

Tabım ol nâdire-zâdır ki cihâna veledi

Cümle bircîs ü utârid gibi ferzâne gelir

(Nedîm Dîvânı: K. 14/41)

“O ender şeyler meydana getiren tabiatım (karakterim) ki (onun) çocuğu dünyaya müşteri ve utarit gibi bilgili gelir.”

1. 1. 3. Sabî/Sıbyân

Sabî Arapça kökenli bir sözcük olup, *GTS*’de “küçük çocuk”, *KL*’de “ergenlik çağına gelmemiş olan ve İslam dinince yükümlü sayılmayan erkek çocuk, henüz memeden kesilmemiş veya üç yaşını doldurmamış erkek çocuk”, *OTAL*’de ise “henüz memeden kesilmemiş erkek çocuk, üç yaşını tamamlamayan erkek çocuk” şeklinde tanımlanmaktadır. Sıbyân ise sabînin çoğulu olup *GTS* ve *OTAL*’de “çocuklar”, *KL*’de ise “reşit olmamış çocuklar, küçük çocuklar, sübyân” olarak ifade edilmektedir. İncelenen divanlarda sabî/sıbyân sözcükleri çocuğu çağrıştıran kimi kelimelerle terkip halinde kullanılmışlardır. “Lu‘b-ı sıbyân, mekteb-i sıbyân, gehvâre-i sıbyân, nâliş-i sıbyân vb.” terkipleri bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca bazı beyitlerde kelimenin mecaz yoluyla gönül gibi bazı soyut kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Aşağıda değinilen her iki durumla ilgili örnekler yer verilmiştir:

Kesret-i ‘isyâna bakma nâliş-i sıbyâna bak

Müstecâb eyle du‘âmuz ey Kerîm-i bî-zevâl

(Vahyî Dîvânı: K. 37/6)

“Ey ebedî Kerîm olan (Allah), isyanın çokluğuna bakma, çocukların feryadına bak, duamızı kabul eyle.”

Nigârün gördi dil şekker lebi var

Anunçün kanda meyl eyler sabî-var

(Revânî Dîvânı: G. 75/1)

“Gönül, güzel sevgiliyi gördü onun şeker gibi dudağı var. Onun için nerede görse çocuk gibi ona meyleder.”

1. 1. 4. Necl

Necl Arapça bir sözcük olup, *KL* ve *OTAL*’de “oğul, evlat, çocuk; nesil, sülale, kuşak” anlamlarında kullanılmaktadır. İncelenen divanlarda necl kelimesi çocuk anlamıyla,

doğum için düşülen tarihlerde görülmektedir. Bu tarihlerde necl kelimesinin doğan çocuğun asilliğini, güzelliğini, bahtlılığını, temizliğini, salihliğini, mutluluk getirmesini anlatan bazı kelimelerle terkip hâlinde kullanıldığı görülmüştür. “Necl-i necîb, necl-i Süreyyâ-tal‘at, necl-i ‘âlî-baht, necl-i sa‘âdet-makdem vb.” terkipler bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Aşağıda söz konusu durumla ilgili örnekler bulunmaktadır:

*Tûl-i ‘ömr ile mu‘ammer ola ol necl-i necîb
Mürvetin görmek müyesser ola vâlâ-sadr ile (Kâmî Dîvânı: Kt. 2/2)
“O soylu (asil) çocuk, uzun bir ömür ile yaşasın, ona yüce bir makama geçmek nasip olsun.”*

*Mehemmed Beg Efendi bin vezir-i sâlih ü kâmil
Ana bir necl-i sâlih lutf-ı Rabbü’l-‘âlemîn oldı (Numan Mâhir Dîvânı: Tar. 8/1)
“Salih ve kâmil vezirin oğlu Muhammed Beg Efendi (ki), ona âlemlerin Rabbi’nin lütfu ile salih bir çocuk (nasip) oldu.”*

1. 2. Farsça Kökenli Sözcükler

1. 2. 1. Kûdek/Gûdek/Kûdekân

Kûdek/gûdek Farsça kökenli bir sözcük olup, KL ve OTAL’de “çocuk” şeklinde tanımlanmıştır. Kûdekân ise “çocuklar” anlamına gelip bu sözcüğün çoğul şeklidir. Genellikle bu sözcükler incelenen divanlarda çocuğa dair özellikleri nitelerek üzere “kûdek-i nev-zâde, kûdek-i nev-sâle, kûdek-i sebak-hân, kûdek-i meh-rû, misâl-i kûdekân, seng-i kûdekân vb.” çeşitli terkipler halinde kullanılmıştır. Divan şairleri kûdek/gûdek sözcüğünü bahsedilen özellikler yönüyle akıl, gönül, sevgili vb. kavramlarla da ilişkilendirmişlerdir:

*Ders alır hâce-i cünûnumdan
‘Akl bir kûdek-i sebak-hândır (Esrâr Dede Dîvânı: G. 82/14)
“Akıl, aşk ve cezbe hocamdan ders okuyan bir çocuktur.”*

*Dil-i zârûm eger matlab-res olursa bulur ârâm
Keser kûdek figânın mâder-i pistân-ı şîr olsa (Sa’id Giray Dîvânı: G. 155/5)
“Ağlayan gönlüm arzusuna kavuşursa huzur bulur. Çocuk, annesinin sütünü emerse feryadını keser.”*

1. 2. 2. Püser/Puser

Püser, Farsça bir sözcük olup KL’de “erkek evlat, oğul” OTAL’de ise “oğul, erkek çocuk” anlamlarına gelmektedir. İncelenen divanlarda püser sözcüğünün doğrudan çocuğu ifade ettiği kullanımlar oldukça az sayıdadır. Bu kullanımlar genellikle bebeğin doğumuyla ilgili beyitlerde görülmektedir. Sözcüğün beyitlerde genellikle sevgiliyi çağrıştıran bir bağlamda kullanıldığı dikkati çekmektedir:

Mâye-i cân-ı peder virdi Hudâ bir puser

Budur ümîdüm vire Hak ana ‘ömr-i tavil (Süheylî Dîvânı: Kt. 16/2)
 “Hudâ, pederinin can mayası bir çocuk verdi. Ümidim budur ki Hak ona uzun ömür versin.”

Beni öldürmege gel ey püser ihmâl itme
Atalar dimediler hayr işi te’hîr ideler (Bâkî Dîvânı: G. 177/4)
 “Ey çocuk (sevgili), beni öldürmeye gel, ihmâl etme. Atalar “Hayırlı işi erteleyin.” demediler.”

1. 2. 3. Beçe/Beççe

Beçe/beççe, Farsça bir sözcük olup, KL’de “insan veya hayvan yavrusu, Osmanlıda erkek esirlerden acemi oğlanlar sınıfına alınmayanlara verilen isim” şeklinde tanımlanırken OTAL’de “insan veya hayvan yavrusu” olarak ifade edilmektedir. Sözcük incelenen divanlarda da genellikle hem insan hem de hayvan yavrusu anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. İnsan yavrusu anlamındaki kullanımlar, sıklıkla herhangi bir ırk veya dinden çocukları nitelemek gayesiyle “Hindû-beçe, Yahudi-beçe, mug-beçe, gebr-beçe vb.” terkipli şekillerde kullanılmıştır. Ayrıca “tersâ-beçe, Türk-beçe, kâfir-beçe, tâcir-beçe” gibi bazı terkipli kullanımların da sevgiliyi ifade ettiği görülmektedir:

Hâl-i siyehün kim dil-i nâlân ile oynar
Hindû-beçedür âteş-i sûzân ile oynar (Kalkandelenli Mu’îdî Dîvânı: G. 134/1)
 “(Sevgili) siyah benin, Hindu bir çocuğun yakıcı ateş ile oynaması gibi (âşğın) ağlayan gönlü ile oynar.”

Küfr-i zülfine esîr oldum o kâfir-beçenün
Beni kurtarmaga yok mu ki bir îmân ehli (Mihri Hâtun Dîvânı: G. 210/2)
 “O kâfir çocuğunun (sevgilinin) saçının siyahlığına esir oldum. Beni kurtaracak iman ehli bir kimse yok mudur?”

Aceb mi bizden ol âfet iderse dem-be-dem vahşet
Ki âhû beççegân elbet olur âdemden âzürde (Fevzî Dîvânı: 144/4)
 “Sevgilinin her vakit bizden korkması şaşılacak şey midir? Ceylanın yavruları elbette insandan incinir.”

1. 2. 4. Ferzend

Ferzend Farsça bir sözcük olup KL’de “oğul, erkek çocuk” OTAL’de ise “oğul, çocuk” manalarına gelmektedir. İncelenen beyitlerde ferzend sözcüğü, doğum için düşünülen tarihlerde somut anlamda kullanılmasının yanı sıra sevgili, şarap, gül gibi kavramlarla ilişkili halde teşbih unsuru olarak da işlenmiştir:

Tâze ferzend ile mesrûr oldı
Dâ’imâ hâfızı olsun Allâh (Süheylî Dîvânı: Kt. 30/2)

“Taze (yeni doğan) çocuğuyla mutlu oldu. Allah daima (onun) koruyucusu olsun.”

Nâ-halef çıkmış o ferzend-i pür-âşûb olmuş

Ger nijâdın arasan pâk-nesebdır bâde (Erzurumlu Zihni Dîvânı: G. 268/2)

“O, hayırsız çıkmış, kargaşaya sebep olan bir çocuk olmuş. Eğer şarabın soyunu araştırsan şarap temiz nesepli çıkar.”

1. 2. 5. Duhter

Duhter Farsça bir sözcük olup, *KL*'de “kız çocuk, kız” *OTAL*'de ise “kız, kerime” olarak tanımlanmaktadır. İncelenen divanlarda duhter kelimesinin hem kız çocuğunu hem de her yaştan kız evladı ifade eden bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Özellikle sözcüğün somut anlamıyla kız çocuklarının doğumu veya küçük yaşlardaki ölümleri üzerine yazılan tarihlerde karşılaşılmaktadır. Bu tarihlerde kız çocuklarının güzelliği, nazlılığı, bahtlı olması, masumiyeti vb. özellikleri “duhter-i sa‘d-ahter, duhter-i zî-şân, duhter-i nâzende, duhter-i hûrî-likâ, duhter-i pâkize-ahter vb.” gibi terkiplerle anlatılmaktadır. Ayrıca divan şairleri, duhter sözcüğünü sıklıkla şarabı nitelemek üzere çeşitli terkipler içerisinde kullanmışlardır. Şarap üzümün kızı, asmanın kızı olarak tahayyül edilmiştir. Bu terkiplerin genellikle “duhter-i rez, duhter-i ineb, rez duhteri” şeklindeki kullanımları tercih edilmiştir:

Kevkeb-i dürrî gibi bir duhter-i sa‘d-ahteri

Oldu envâr-ı şerefle ‘âleme pertev-feşân (Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı: Tar. 27/3)

“Şeref nurlarıyla âleme ışık saçan incilerin yıldızı gibi talihli bir kızı oldu.”

Rez duhterini sîneye çeksem ‘aceb midür

Cevrinden özge nesnesi yok bî-vefâlarun (Bâki Dîvânı: G. 262/4)

“Asma kızımı (şarap) sineye çeksem (buna) şaşılır mı? Vefasızların eziyetten başka (bir) nesnesi yok.”

1. 3. Türkçe Kökenli Sözcükler

1. 3. 1. Oğul/Oğlan

Oğul sözcüğü, *GTS*'de “erkek evlat, mahdum; bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz; bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu; yaşlı kimselerin genç erkeklerle söylediği bir seslenme sözü” olarak geçerken *KL*'de “cinsiyeti erkek olan evlat, erkek cinsten olan genç kimseler için kullanılan hitap sözü, (isim tamlamasının ikinci ögesi olarak) sülale isimlerini belirtmek için kullanılır, zade” şeklinde ifade edilmektedir. Oğlan kelimesi ise her iki sözlükte, neredeyse aynı şekilde “erkek çocuk, yetişkin erkek, iskambilde üzerinde genç bir erkek resmi bulunan kâğıt, bacak, vâle; erkeklerin cinsî zevklerine hizmet eden sapık erkek çocuk” olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar oğlan sözcüğü, her iki sözlükte sadece erkek çocuğunu niteler gibi gözükse de esasen Türk edebiyatının ilk örneklerinden XVI. asra kadar cinsiyet ayrımı olmaksızın çocuğu karşılayan bir kavram olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bu asırdan itibaren şiir diline yerleşip mazmun değeri kazanan sözcük, zamanla çeşitli manalar kazanarak gerçek anlamı dışında da kullanılır olmuştur (Duman, 1997, s. 113-115). İncelenen beyitlerde de sözcüğün “bebek, küçük çocuk, okul çağındaki çocuk, genç erkek, hizmetli çocuk vb.” birçok anlamda kullanıldığı görülmektedir. Sözcüğün kimi kelimelerle terkip edilerek “Hind oğlanı, ‘Arab oğlanı, Fireng oğlanı, şehir oğlanı, ter oğlanı, dünki oğlan, öksüz oğlan, oğlan oyuncacı vb.” şeklindeki kullanımları da mevcuttur. Ayrıca sözcük bazı özellikler yönüyle akıl, sevgili, sevgilinin güzellik unsurları vb. bazı kavramlarla da ilişkilendirilerek mecazi anlamla da kullanılmıştır:

Kerem ü lutfu ile Pîrî Efendiye Hudâ

Bir ogul verdi ki şâyeste-i mehd-i izzet (Selanikli Meşhûri Divanı: Kt. 31/1)

“Hudâ, kerem ve lütfuyla Pîrî Efendi’ye izzet beşiğine lâyük bir çocuk verdi.”

Hâl-i pür-mûyun ki bir perçemlü Hind oğlanıdır

Yâ hüma perrin takınmış bir Habeş sultanıdır (Emrî Dîvânı: G. 107/1)

“Tüylerle dolu benin ya perçemli bir Hind oğlanıdır ya da hüma kanadı takınmış bir Habeş sultanıdır.”

2. Çocukla İlgili Edebî Yaklaşımlar

Divan şiirinde âşık, sevgili, tabiat vb. anlatılırken çocukla ilişkili birtakım özellikler ve kavramlardan faydalanılmıştır. Çocuğa has mizaç ve davranışlar, anne rahmindeki ve bebeklikteki özellikler, çocukla ilgili sosyal hayattaki âdet ve uygulamalar, çocuklardan ilhamla oluşturulan atasözleri ve deyimler beyitlerde işlenmiştir. Bitkiler ve bitkilere ait unsurlar, hayvanlar, kozmik unsurlar, çalgı aletleri, çeşitli araç-gereç ve eşyalar, soyut imgeler gibi birçok kavram da çocuğa benzetilmiştir. Ayrıca beyitlerde bazı dinî ve efsanevi şahsiyetlerin (Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. Muhammed, Zâl vb.) çocukluklarına dair telmihler yapıldığı da görülmektedir.

2. 1. Çocuğa Ait Özellikler

2. 1. 1. Genel Mizaç ve Davranışlar

Divan şiirinde çocuklar bilgisi az acemi kimseler olmaları (Bursalı İffet Dîvânı: G. 55/4), yaptıkları hatalardan dolayı affedilmeleri (Vahyî Dîvânı: G. 225/5; Şâhî Dîvânı: G. 133/4), ağlamaları (Bâkî Dîvânı: K. 13/6), cezalandırılmaları (Beyânî Dîvânı: G. 600/5), dik başlı/asi olmaları (Muhyî Dîvânı: G. 118/5), laf taşımaları (Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: G. 534/2), güzel elbiseler giydirilip süslenmeleri (Bâkî Dîvânı: G. 392/5), sürekli gülüp eğlenmeleri (Esrâr Dede Dîvânı: G. 43/10), güzellikleri (Bursalı Rahmî Dîvânı: G. 206/4), sıklıkla hastalanmaları (Muhyî Dîvânı: G. 118/5), ana babaya hizmet etmeleri (Şeyh Gâlib Dîvânı: K. 1/11), daima canlarının bir şey çekmesi ve ona ulaşmak istemeleri (Emrî Dîvânı: G. 299/5), kolayca kandırılmaları (Gelibolulu Sürûrî Dîvânı: G. 357/2), kararsız/sebatsız olmaları (Âgâh Dîvânı: G. 124/5), kaybolmaları (Emrî Dîvânı: G. 232/5), yol bilmeyen kimselere kılavuzluk etmeleri (Hecrî Dîvânı: G. 110/9),

kıskanç olmaları (Süheylî Dîvânı: G. 42/4), korkmaları (Gelibolulu Sürûrî Dîvânı: G. 195/1), hırsızlık yapmaları (Münîrî Dîvânı: G. 227/2), verilen öğütleri dinlememeleri (Behîştî Dîvânı: G. 32/4), nazlanmaları (Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı: G. 90/2), oyun oynayıp eğlenmeleri ve oyunu arzulamaları (Dede Ömer Rûşenî Dîvânı: G. 78/3; Cenâbî Dîvânı: G. 183/1; Nesîmî Dîvânı: G. 94/5), ellerine geçen parayı hemen harcamaları (Emrî Dîvânı: G. 143/1), ebeveyne sıkıntı vermeleri (Bâkî Dîvânı: G. 467/4), herhangi bir yanlışta suçlu zannedilmeleri (Münîrî Dîvânı: G. 8/3), şaşkın olmaları (Karamanlı Nizâmî Dîvânı: K. 8/4), şefkat ummaları (Karamanlı Aynî Dîvânı: G. 148/2), tehlikeli davranış/ortamlarda bulunmaları (Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: G. 173/6), masum ve temiz bir yaratılıştaki olmaları (Sâkıb Dede Dîvânı: G. 127/14), yaramazlıkları (Nâ'îlî-i Kadîm Dîvânı: G. 366/3; İbrahim Tırsî Dîvânı: G. 173/5) gibi birçok karakter ve davranış özellikleri yönünden beyitlere konu edilmiştir. Aşağıda, bahsedilen özelliklerle ilgili birkaç örneğe yer verilmiştir:

Bezm-i vaslunda dil etse n'ola meyl-i bûs-ı rûy

Vaz-ı güstâhî-i tıflan afv olur bayramda (Vahyî Dîvânı: G. 225/5)

“Gönül (çocuğu), vuslat meclisinde yüzünü öpmeye meyletse ne olacak ki çocukların küstahça davranışları bayramda affolur.”

Cû' u zillet derdidir etfâli gıryan eyleyen

Ağlamazdı tıfl-ı dil olsa elinde nân eğer (Bâkî Dîvânı: K. 13/6)

“Çocukları ağlatan açlık ve hor görülme derdidir. Eğer gönül çocuğunun elinde ekmek olsaydı ağlamazdı.”

Atarlar taşı elbette dirahî-t meyve-dâr üzre

O tıfl-ı bü'l-hevesler hazz ider kestane düşdükçe (İbrahim Tırsî Dîvânı: G. 173/5)

“O hevesli çocuklar elbette meyveli ağaca taş atarlar. Ve kestane düştükçe (bu durumdan zevk alırlar).”

2. 1. 2. Doğum Öncesine ve Bebekliğe Ait Özellikler

Çocuğun konu edildiği beyitlerde kimi zaman doğum öncesi ve bebeklikteki birtakım kavram ve mefhumlardan bahsedilir. Ana rahmi, ana kucağı, beşik, dillenme (konuşma), süt içme ve uyku söz konusu edilen özelliklerdendir. Çocuğun yaşam serüveninin ilk başladığı yer olan ana rahmi, ceninin beslenmesi (Necâtî Dîvânı: K. 20/40), korunaklı ve sınımlanacak bir yer olması (Mostarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı: G. 477/4), kişinin bazı karakter özelliklerinin burada kazanıldığına inanılması (Fethü'd-dîn Ahmed Dîvânı: G. 165/4) gibi hususiyetler yönüyle ele alınmaktadır. Ana kucağı genellikle çocukların rahat ve huzur bulup inmek istemedikleri (Bâkî Dîvânı: G. 424/1), nazla büyütüldükleri (Beyânî Dîvânı: G. 650/2) bir yer olarak karşımıza çıkar. Beşik motifine ise çocukların sallanıp uyutulmaları (Mesîhî Dîvânı: K. 10/4), yetişkinlerin bazı davranışları daha beşikte iken öğrenmeleri (Bâkî Dîvânı: G. 138/4) ve çocukların kundaklanmasının anlatıldığı (Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz Dîvânı: G.

135/2; Sâkıb Dede Dîvânı: G. 89/10) beyitlerde değinilmektedir. Anne sütü, annelerin ağlayıp çoşan çocuklarını sakinleştirmeye yarayan bir çözüm yöntemi (Sa'îd Giray Dîvânı: G. 155/5), içerisine acı veya tatlı bir şey karıştırılıp çocuğa içirildiğinde onun karakterini değiştirdiği düşünülen bir besin maddesi (Bursalı Rahmî Dîvânı: G. 146/2), âşıkla ilişkili hâllerde ise şarap (Kâtib-zâde Sâkıb Dîvânı: G. 417/3) olarak düşünülmüştür. Annenin evladını sık sık muhabbetle kucaklaması (Osman Şems Dîvânı: 739/24) nazara verilmiştir. Uyku motifi ise kimi beyitlerde çocukların yatışıp başlarına gelebilecek tehlikelere karşı korundukları bir durum (Âgâh Dîvânı: G. 61/4), çocukların arzu ettikleri bir şeye kavuşacakları zaman heyecandan geceleri uyuyamamaları (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 116/1) gibi somut bir şekilde ele alınırken kimi beyitlerde teşbih unsuru olarak tabiat unsurlarıyla (Bâkî Dîvânı: K. 18/10) ilişkilendirilmiştir. Çocukların doğumdan belli bir süre geçtikten sonra konuşmaya başlamaları da (Necâtî Dîvânı: G. 558/4; Bosnalı Âsım Dîvânı: K. 9/28) bebeklik döneminde görülen özelliklerdendir. Aşağıda, bahsedilen özelliklerle ilgili birkaç örnek gösterilmiştir:

*Rahm-ı mâderde iken rahmı yok âfet işidüp
Kanlar içdüm niçe dem çıkmaga cânım yog idi
(Mostarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı: G. 477/4)*

“Ana rahmindeyken, merhametsiz sevgiliyi iştirip nice vakit kan içtim. (Oradan) çıkmaya takatim yoktu.”

*Mehd içinde tıfla benzer nâ-şüküfte goncalar
Kim salar gehvâresini nitekim mâder nesîm (Mesîhî Dîvânı: K. 10/4)*

“Henüz açılmamış goncalar, beşik içerisindeki çocuğa benzer. Nitekim anne rüzgâr da (onun) beşiğini sallar.”

*Cemâlün niş-nûşın bir şirle virmiş gibi dâyen
Müdüâm ey tıfl-ı nev-res gâh ağlar geh gülersin sen (Bursalı Rahmî Dîvânı: G. 146/2)*
“Sütannen güzelliğini sanki zehirli-tatlı bir sütle vermiş. (Bu yüzden) ey yeni yetme çocuk devamlı olarak bazen ağlar bazen gülersin.”

2. 1. 3. Sosyal Hayatta Çocuk

Çocuk gerek doğumu gerekse doğum sonrası dönemde oldukça önemsenen bir varlıktır. Çocuk büyüyüp gelişmesiyle birlikte toplum içerisinde varlığını daha fazla hissettirmeye başlar. Nitekim çocuğun toplumla kurduğu bağ onun etrafında çeşitli âdet ve geleneklerin oluşmasına sebep olmuştur. Toplumumuzda da çocukla ilgili birçok âdet ve gelenek bulunmaktadır. Şairler yazdıkları şiirlerde çocukla ilgili çeşitli âdet ve geleneklere, çocuğun sosyal yaşantısına da yer vermişlerdir. Çocuk, çeşitli somut ve soyut kavramlara benzetilirken bu âdet ve geleneklerden yararlanılmıştır. Çocukların başına akçe dizilmesi (Bâkî Dîvânı: K. 18/11; Zâtî Dîvânı: K. 16/15; Emrî Dîvânı: G. 335/1), çocukların başlarından aşağı akçe saçılması (Emrî Dîvânı: K. 1/17),

çocukların alınına kurban kanı sürülmesi (Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı: K. 25/4; Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: G. 662/3; Necâtî Dîvânı: K. 19/14), âzâd olma törenleri⁵ (Bâkî Dîvânı: G. 141/1; Neşâtî Dîvânı: G. 66/3; Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: G. 311/5), çocukların parmak ve avuçlarına kına yakılması (Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz Dîvânı: G. 392/4; Edirneli Şevkî Dîvânı: K. 5/47; Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı: Mat. 69;), Kur'ân'ı hatmeden çocuklar için düzenlenen merasimler (Bâkî Dîvânı: G. 141/1; Nigârî Dîvânı: G. 167/5), çocuğu nazardan korumak için yapılması önerilen uygulamalar (Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı: G. 142/2; 'Ayıntâblı 'Aynî Efendi Dîvânı: G. 121/2), çocukların mektebe gönderilmeleri (Kânî Dîvânı: G. 178/4; Hasan Yâver Dîvânı: G. 102/2), sünnet edilmeleri (Fuzûlî Dîvânı: K. 29/11), ailelerinin vârisi olmaları (Âgâh Dîvânı: G. 55/5; Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: G. 780/1), yetim ve öksüz kalmaları (Dürrî Ahmed Dîvânı: G. 20/2; Emrî Dîvânı: G. 487/4; Hayâlî Dîvânı: G. 37/2), çocuklara terbiye ve edep öğretilmesi (Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı: K. 5/3; Esrâr Dede Dîvânı: G. 65/15; Erzurumlu Zihnî Dîvânı: G. 213/2) gibi beyitlerde çocukla ilgili sosyal hayata dair bazı özellikler zikredilmiştir. Aşağıda, bahsedilen özelliklerle ilgili birkaç örnek gösterilmiştir:

Dâye-i ebr yine goncalarun şebnemden

Başına akçe dizer niteki etfâl-i sığâr

(Bâkî Dîvânı: K. 18/11)

“Bahar sütannesini, küçük çocuklar gibi olan goncaların başına şebnemden (çiy tanesinden) akçe dizer.”

Tut elinden rehber ol fenn ü ma'ârif semtine

Tıfl-ı endek-sâlûni sen mekteb-i irfâna çek

(Hasan Yâver Dîvânı: G. 102/2)

“Sen yaşı küçük olan çocuğunun elinden tut, (ona) rehber ol, (onu) ilim ve fen semtine, irfan mektebine götür.”

Çemende eylediler tıfl-ı gonceyi mahtûn

Saçıldı gülşene gül gül cerâhatinden kan

(Fuzûlî Dîvânı: K. 29/11)

“Gonca çocuğunu çimende sünnet ettiler. (Onun) yarasından bahçeye gül gül kan saçıldı.”

2. 2. Atasözleri ve Deyimlerde Çocuk

Kültürümüzde çocuklardan ilhamla oluşturulan atasözleri ve deyimler bulunmaktadır. Bu atasözü ve deyimler klasik edebiyatta sıklıkla kullanılmıştır. Ağlamayan çocuğa meme verilmez (Muhyî Dîvânı: G. 118/5; Necâtî Dîvânı: G. 240/7; Hayâlî Dîvânı: G. 8/1), öksüz oğlan (çocuk) göbeğini kendi keser (Münîrî Dîvânı: G. 63/6; Necâtî Dîvânı:

⁵Eskiden ilköğretimin yapıldığı mahalle mekteplerinde, akşam okul çıkışına ve özel günlerde yapılan tatillere âzâd denilirdi. Tatilin olduğu güne âzâd günü, tatil edilme eylemi için ise âzâd olmak tabiri kullanılmıştır. Bugünde ilahiler, münacatlar ve dualar okunur; hayırda bulunan kimselerin gönderdiği helva, ekmek ve para gibi hediyeler çocuklara pay edilirdi. Bu güzelliklerden memnun olan çocuklar, neşe ve mutluluk içinde sokaklara dağılırdı. Bkz. (Onay, 1992, s. 61.)

G. 164/1), ağzı süt kokmak (Şeyhî Dîvânı: K. 13-15), anasından emdiği sütü burnundan getirmek-haram etmek (Mehmed Sıdkî Dîvânı: 5/3), çocuk oyuncuğu (Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Dîvânı: K. 5/105; Muhyî Dîvânı: G. 621/9), çocukla çocuk, büyükle büyük olmak (Necâtî Dîvânı: G. 473/9), (çocukların) maskarası-eğlencesi olmak (Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmi Dîvânı: Mus. 9/5/6), çocukluk etme (Ravzî Dîvânı: K. 15/8), dünkü çocuk (Behiştî Dîvânı: G. 403/4), yakadan geçirmek⁶ (Sehî Bey Dîvânı: G. 203/2; Gelibolulu Sürûrî Dîvânı: G. 498/4) gibi beyitlerde karşılaşılan atasözleri ve deyimler, bunlardan bazılarıdır. Aşağıda, söz konusu atasözü ve deyimlerle ilgili birkaç örneğe yer verilmiştir:

Lebini ister isen nâleyile girye kıl ey dil

Ki oğlan ağlamayınca meme virilmez oğlanum (Muhyî Dîvânı: G. 118/5)

“Ey gönül, (sevgilinin) dudağını ister isen inilti ile gözyaşı dök. Çünkü çocuğum, çocuk ağlamayınca ona meme verilmez.”

Henüz tıfl-ı semen süd koharken ağzında

Sebeb ne şeybetine havf-i fûrkat-i ahbâb (Şeyhî Dîvânı: K. 13/15)

“Henüz yasemin çocuğunun ağzında süt kokarken kocamasına sebep olan dostlarından ayrılmanın korkusu mu?”

Tab‘ımın şi‘r benüm bâzî-i tıflânesidür

Zû-fünûnum degülüm şâ‘ir-i nâdân u cehûl

(Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Dîvânı: K. 5/105)

“Şiir (yazmak) benim karakterim için çocuk oyuncuğudur. Bilgisiz ve cahil bir şair değilim, ilim sahibiyim.”

2. 3. Teşbih Unsuru Olarak Çocuk

İncelenen divanlarda bitkiler ve bitkilerle ilgili unsurların, hayvanların, kozmik unsurların, çalgı aletlerinin, çeşitli araç-gereç ve eşyaların, soyut kavramların, sevgilinin çeşitli özellikleri yönünden çocuğa benzetildiği görülmüştür.

2. 3. 1. Bitkilerle İlgili Unsurlar

Beyitlerde bitkiler ve bitkilerle ilgili unsurlar bazen ayrı ayrı kendi özel anlamlarıyla (çiçek, gül, gonca, lâle, meyve vb.) kullanılırken bazen genel manada bir topluluk ismi (tıfl-ı çemen-i gülşen, etfâl-i bâg, etfâl-i nebât vb.) olarak çocukla ilişkilendirilmiştir.

Çimen ve bağ çocukları, kendilerine (altın veya gümüş para vb.) ihsanda bulunulmaları (Beyânî Dîvânı: G. 587/4; Emrî Dîvânı: G. 570/4), anne sütünden mahrum kalıp açlıktan ölmeleri (Mesihî Dîvânı: K. 11/7) gibi özellikler yönüyle çocuğa benzetilmişlerdir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Yâ Rab açlıktan ne hoş can virdi etfâl-i nebât

⁶GTS’de “evlatlığa kabul etmek” anlamı verilen bir deyimdir.

Çün dökildi yire pistân-ı felekden bunca şîr (Mesihî Dîvânı: K. 11/7)
 “Ya Rabbi! Bitki çocukları ne güzel can verdi. Çünkü felek memesinden gelen bunca süt yere döküldü.”

Çiçek genel anlamıyla sütanne kucağında gönlü hoş edilme (Dürrî Ahmed Dîvânı: K. 21/2) ve büyüyüp güzelleşme (Süheylî Dîvânı: K. 22/12) gibi benzetmeler üzerinden çocuk olarak tahayyül edilmiştir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Oldı etfâl-i şükûfe yine feyz-i Hak’dan
Her biri bir sanem-i lâle-had ü gül-ruhsâr (Süheylî Dîvânı: K. 22/12)
 “Çiçek çocukları Allah’ın lütfuyla yine lale yanaklı, gül yüzlü birer güzel oluverdi.”

Çiçek türleri de beyitlerde sıklıkla çocuğa teşbih edilmiştir. Gül, yeryüzü beşiğindeki bir kız çocuğu (Şeyhî Dîvânı: K. 10/7), dal beşiğinde uyuması için sabâ yelinin salladığı bir çocuk (Münîrî Dîvânı: K. 11/8) ve bahçede ayağına diken batan bir çocuk (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi Dîvânı: K. 17/2) olarak düşünülmüştür. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Mehd-i şâh üzre ırmızsansun diyü etfâl-i gül
Arkun arkun bâd-ı subh ögrer ki vire neşv ü nem (Münîrî Dîvânı: K. 11/8)
 “Gül çocukları dal beşiği üzerinde uyuklasın ve büyüyüp gelişsin diye saba yeli (onu) yavaş yavaş sallar.”

Lâle, rengi ve yetiştiği muhit (genellikle dağ lalesi) münasebetiyle çocukla ilişkilendirilmiştir. O, beyitlerde bazen kırmızı taçlı bir bahçe çocuğu (Behiştî Dîvânı: G. 123/1) bazen de annesinin eteğine tutunan bir çocuktur (Hayâlî Dîvânı: G. 74/3). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Gül gülistân seyrine gelmiş çemen sultânıdır
Efser-i surh ile lâle bûstân oğlanıdır (Behiştî Dîvânı: G. 123/1)
 “Gül bahçe seyrine gelmiş bağ sultanıdır. Lale kırmızı taçla bahçenin çocuğudur.”

Menekşenin çocukla bağdaştırılması ise renk ve kokusunun güzel olması dolayısıyladır. Menekşe kimi zaman pazarda mavi sarılla gezen bir Hristiyan çocuğuna (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi Dîvânı: K. 17/18) kimi zaman alına mavi boya sürülen bir çocuğa (Münîrî Dîvânı: G. 241/4) kimi zaman ise çimenliğe güzel koku yayan buhurancı bir Hindu çocuğuna (Necâtî Dîvânı: K. 22/6) benzetilmiştir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Hindû-beçe-i micmere-gerdân-ı çemendür
Ragbet komadı tabla-i ‘attâra benefşe (Necâtî Dîvânı: K. 22/6)
 “Menekşe, çimenliğin buhurdan gezdiren Hintli çocuğudur. (O bu sebepten) attarın tepsisine ilgi (alaka) koymadı.”

Nergis-çocuk teşbihinde ise genellikle renk (sarı) ve şekil (boynun eğik olması) gibi görsel özellikler ön plana çıkmaktadır. Nergis beyitlerde bazen bayram günü başına

altın renginde teller takınan bir çocuk (Bursalı Rahmî Dîvânı: K. 9/6), bazen daha çocuk yaşta dişi sararmış, beli bükülmüş bir ihtiyar (Karamanlı Nizâmî Dîvânı: K. 5/3), bazen de başını öne eğip sevgilinin gözlerinin vasıflarını ezberleyen bir mektep çocuğudur (Karamanlı Nizâmî Dîvânı: K. 5/32). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Tıfl-ı mekteb gibi başını önine bırakur

Gözlerün şivesi vasfın ider ezber nergis (Karamanlı Nizâmî Dîvânı: K. 5/32)

“Nergis, mektep çocuğu gibi başını öne bırakıp (sevgilinin) gözlerinin işveli vasıflarını ezberler.”

Reyhan (fesleğen) bağ mektebinde ders gören bir mektep çocuğu (Fuzûlî Dîvânı: K. 32/3) olarak düşünülürken sümbül ise yeni yetme ürkek bir çocuğa (Sümbül-zâde Vehbî Dîvânı: K. 55/12) benzetilmiştir:

Yine pîr-i felek etfâl-i reyâhini yığıp

Feyz-i tâlim ile bûsitânı debistân eyler

(Fuzûlî Dîvânı: K. 32/3)

“Yine felek hocası fesleğen çocuklarını toplayarak lütuf dersi ile bağı mektep eyler.”

Başına takdı ‘amâyim nazarı nergisden

Tıfl-ı nev-reste gibi pek hazer eyler sümbül (Sümbül-zâde Vehbî Dîvânı: K.55/12)

“Sümbül başına sarık taktığında nergisin bakışından yeni yetme çocuk gibi pek çekindir.”

Servi ağacının da incelenen beyitlerde çocuğa benzetildiği görülmektedir. Servi bazen salına salına Kur’ân okuyan bir mektep çocuğu (Gelibolulu Sürûrî Dîvânı: G. 451/4) bazen de ince (nahif) mizaçlı bir şehir çocuğudur (Hamdullah Hamdî Dîvânı: G. 173/3). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Mushaf-ı hüsnün görüp bustân içinde servi gör

Durmayup başın salar Kur’ân okur oğlan gibi (Gelibolulu Sürûrî Dîvânı: G. 451/4)

“Bahçe içinde güzellik ayetini gören serviyi gör. O bir çocuk gibi Kur’ân okur, durmadan başını sallar.”

Çocuğun konu edildiği beyitlerde gonca ve meyve gibi diğer bahçe unsurları da karışımıza çıkmaktadır. Özellikle çocuk-gonca teşbihine sıklıkla rastlanmıştır. Şairler tabiat tasvirleri ve âşık-sevgili bağlamında konuya değinmişlerdir. Gonca bazen bulut sütannesini emmek için ağzını memeye yönelten bir çocuk (Bâkî Dîvânı: K. 7/4), bazen bülbül hocasından şerh okuyan bir mektep çocuğu (Nâbî Dîvânı: G. 742/5), bazen elindeki taş alınmadığı sürece bülbülü taşıyan yaramaz bir çocuk olarak (Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: Mat. 576) tahayyül edilmiştir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Mehd-i gülzâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr

Tıfl-ı gonca ağzın açdı meyl-i pistân eyledi

(Bâkî Dîvânı: K. 7/4)

“Bahar bulutu sütannesini, gül bahçesi beşiği üzerine geldi. Gonca çocuğu da ağzını açıp memeye yöneltti.”

Çocuk-meyve teşbihine ise çocukların başına akçe takılması geleneği (Zâtî Dîvânı: K. 52/7) üzerinden değinilmiştir:

Şükûfe takdı direm tıfl-ı mivenin başına

Açıldı aç gözün ey piste-leb gül-i bâdâm

(Zâtî Dîvânı: K. 52/7)

“Çiçek, meyve çocuğunun başına akçe takdı. Bunu gören açgözlü, fıstık dudaklı badem gülünün gözleri açıldı.”

2. 3. 2. Hayvanlar

Divanlarda bülbül (yavrusu) ve anka yavrusunun çocuğa benzetildiği beyitler bulunmaktadır. Beyitlerde çocuk-bülbül (yavrusu) ilişkisi çocukların öğrenciliği, acemilikleri ve şen şakrak sesler çıkarmaları bakımından kurulmuştur.

Bülbül yavruları bahar mektebinde *Gülîstan* öğrenen çocuklar (Sürûrî Dîvânı: K. 13/20) olarak düşünülmüştür. Bülbül ise âşığın inlemesiyle karşılaştırıldığında acemi (toy) kalan bir mektep çocuğudur (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 300/6). Ayrıca çocuk ölümlerinden duyulan acının anlatıldığı bir beyitte çocuklar, şakıyan bülbüllere (Yûnus Emre Dîvânı: 82/6) benzetilmiştir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Gece gündüz oglancuklar söyleriken bülbül gibi

Ayrılmışlar anaları sinlerini bekler yatur

(Yûnus Emre Dîvânı: 82/6)

“Çocuklar gece gündüz bülbül gibi şakırken (bu dünyadan) ayrıldılar. Anneleri onların mezarlarında bekleyerek yatarlar.”

Anka yavrusunun çocuğa benzetildiği beyit ise bir kız çocuğunun doğumu üzerine yazılan tarih manzumesine aittir. Bu beyitte kız çocuğu, vücut beşiğini yuva yapan bir anka yavrusu (Diyarbakırlı Lebib Dîvânı: Tar. 57/9) olarak düşünülmüştür:

Gûş edip tebrîk ile târihini yazdım Lebib

Kalmış ol ankâ-beçe mehd-i vücûdu âşiyân

(Diyarbakırlı Lebib Dîvânı: Tar. 57/9)

“(Ey) Lebib! Doğumunu işitip tebrîk ile tarihini yazdım. O anka yavrusu vücut beşiğini yuva yapıp (orada) kalmış.”

2. 3. 3. Kozmik Unsurlar

Çalışmada kozmik unsurların (felek, yıldız, ay, güneş vb.) bazı özellikler vasıtasıyla çocuğa benzetildiği tespit edilmiştir. Felek bazen her yeni oyuncuğa hızlıca ulaşip hemen ondan sıkılan (Nâbî Dîvânı: G. 69/12), bazen her sabah elinde ders levhasıyla mektebe giden (Gelibolulu Sun’î Dîvânı: G. 30/4) bazen de elindeki elmalarla oyun oynayan bir çocuktur (Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: K. 31/3). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Tıfl-ı tab’ olmadadır pîr-i felek gitdükce

Tâze bâzîçeye tîz mâ’îl olur tîz usanur

(Nâbî Dîvânı: G. 69/12)

“Felek ihtiyarı gittikçe çocuk huylu olur. Yeni oyuncuğa tez erişip tez sıkılır.”

Beyitlerde yıldız-çocuk ilişkisi ise genellikle beşik ve uyku detayı üzerinden kurulmuştur. Bu beyitlerde yıldızlar, felek beşiğinde üşümesin diye üzeri ipekle örtülen (Münîrî Dîvânı: K. 20/12); sütanneleri, ay ve güneş olan çocuklara (Revânî Dîvânı: K. 6/31) benzetilmektedir. Başka bir benzetmede de dolunayın yarım aya dönüşmesinin müsebbibi yıldız çocukları olarak düşünülmüştür. Birer çocuk olarak düşünülen yıldızlar ayı ısırarak yaralamıştır (Süheylî Dîvânı: G. 6/4). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

*Kurs-ı mâhun kalmasa nısfı ‘aceb mi dün gece
Cem’ olup etfâl-i encüm urdular dendan ana (Süheylî Dîvânı: G. 6/4)
“Dün gece ay yüzeyinin yarısının kalması tuhaf mı? Yıldız çocukları birlik olup ona diş
vurdular.”*

Ay da çocuğa teşbih edilen kozmik unsurlardandır. Ay ile çocuk arasındaki bağ genellikle renk ve şekil yönüyledir. Yeni ay (hilal), ayın ilk ve en küçük hali olması yönünden çocukla ilişkilendirilir. Bu bağlamdaki bir beyitte, yeni ay felek beşiğinde yeni doğmuş bir çocuğa (Hayâlî Dîvânı: K. 18/1) benzetilir. Başka beyitlerde ise ay, bazen felek annesinin bayram günü parmağına al kına yaktığı bir çocuk (Necâtî Dîvânı: K. 16/6) bazen de güneş gibi kararsız bir güzel peşinde başıboş dolaşan bir şehir çocuğu (Zâtî Dîvânı: K. 9/30) olarak tasvir edilmiştir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

*Mâder-i dehr yine tıfl-ı mehün parmağını
Rûz-ı ‘id irdi diyu eyledi hınnâ ile al (Necâtî Dîvânı: K. 16/6)
“Felek annesi bayram günü geldi diye ay çocuğunun parmağına kırmızı kına yaktı.”*

Güneş ise sabah ortaya çıkması ile mektebe giden bir çocukla (Edirneli Şevkî Dîvânı: G. 156/4), felek de dönüp dolaşması yönünden sokakta gezen bir çocuk (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 83/3) ile ilişkilendirilerek beyitlerde işlenmiştir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

*Sebak-ı hüsnî revân itmege gün tıfl-misâl
Levh-i zerrîn ile her subh gelür mektebüne (Edirneli Şevkî Dîvânı: G. 156/4)
“Güneş, güzellik dersine gitmek için çocuk misali her sabah altından levha ile mektebe
gelir.”*

Divan şiirinde güzel söz, yazı ve sanatkârlığın sembolü olarak düşünülen utarit de Emir Süleyman için yazılan medhiyenin bir beytinde çocuğa benzetilmiştir. Bu beyitte utarit bile, Emir Süleyman (sanatkârlığı) nezdinde toy bir çocuk gibi kalmaktadır (Ahmedî Dîvânı: Tk. B. 4/6/5).

*Senün zikrün katında iy müşterî-baht
‘Utârid kim olur tıfl-ı nev-âmûz (Ahmedî Dîvânı: Tk. B. 4/6/5).
“Ey Müşteri bahtlı! Senin zikrin yanında Utarit, acemi (toy) bir çocuk olur.”*

2. 3. 4. Çalgı Aletleri ve Musiki Unsurları

İncelenen divanlarda bazı çalgı aletleri ve musiki unsurlarının (def, rebâb, ney, nağme) çeşitli özelliklerle ilişkilendirilerek çocuğa benzetildiği görülmektedir. Def, güzellik meclisinde oyun oynayan bir çocuğa (Sehî Bey Dîvânı: G. 120/4) benzetilir:

Gösi açık kulağı mengûşlu bek dil-ber gibi

Bezm-i hüsnâ çenber olmuş tıfl-ı mevzûn-bâz def (Sehî Bey Dîvânı: G. 120/4)

“Def, gösü açık, kulağı küpeli dilber gibi güzellik meclisinde çenber olup düzgünce oyun oynayan bir çocuktur.”

Rebâb ise bir beyitte gam mektebinde okuyan yetenekli bir çocuk olarak (Mostarlı Hasan Ziyâ’î Dîvânı: G. 477/4) tahayyül edilmiştir:

Mekteb-i gamda meger bir tıfl-ı kâbildür rebâb

Kıssa-i ders okudup eyler mugannî gûşmâl (Mostarlı Hasan Ziyâ’î Dîvânı: G. 251/4)

“Rebâb meğer gam mektebinde yetenekli bir çocukmuş. Şarkıcı (ona) ders hikâyeleri okutup (bazen) ikazda bulunur.”

Ney, bazen müzisyenler safında ah ve inlemeleriyle işini yapan bir mektep çocuğu (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 62/3) bazen gönlü kırılan, inleyen ve gözü yaşlı bir çocuktur (Edirneli Şevkî Dîvânı: K. 1/23). Neyin çocukla ilişkisi sesinin yanık olması ve inlemesi yönüyledir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Nâyın ki tıfl –ı mektebidir saff-ı mûsikâr

Üstâd önünde veriş-i âh u enîn eder

(Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 62/3)

“Ney ki müzisyenler safında bir mektep çocuğudur. Üstâd önünde âh ve inlemeyle çalışır.”

Nağme bazen tahta ata binip oyun oynayan bir çocuğa benzetilirken (Şeyh Gâlib Dîvânı: Mfr. 23) bazen çengin çocuğu olarak düşünülmüştür (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 53/2). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Besler büzurg ü kûçegin etfâl-i nagmesin

Gûyâ ki çeng-i pîr gürûh-ı terânedir

(Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 53/2)

“İhtiyar çeng, büyük-küçük nağme çocuklarını besler. Çünkü o, nağme topluluğudur.”

2. 3. 5. Yazı ile İlgili Unsurlar

İncelenen divanlarda kalem, mısra, mazmun, mana, nazm (şiir) gibi yazı ile ilgili unsurların, bazı özellikler yönünden çocuğa benzetildiği tespit edilmiştir. Kalem kara yağız, nazik bir çocuğa (Vahyî Dîvânı: K. 10/2) benzetilir:

Bir siyeh-çerde tıfl-ı nâzûkdür

Feyz-bahşâ-yı ândur hâmem

(Vahyî Dîvânı: K. 10/2)

“Kalemim zamanın bereket verici, kara yağız ve nazik bir çocuğudur.”

Mısralar daha süt çocuğu iken kamış şekeri ile beslenen çocuklar (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 247/4) olarak tahayyül edilmektedir:

Etfâl-i mısra'â o şeh-i engüşt-i hayreti

Ney şeker eylemişdi dahı şîr-hâr iken

(Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 247/4)

“(O) hayret parmağının şahı, mısra çocuklarına daha süt emerken kamış şekeri vermiştir.”

Mazmun kavramı bir beyitte kalemin manevi çocuğu (Kâtib-zâde Sâkıb Dîvânı: G. 518/3) olarak ifade edilirken başka bir beyitte incinin oluşumundan hareketle şairin irfan deryasında ölçülü dalgalanmalar sonucu dünyaya gelen bir çocuk olarak düşünülmüştür (Şeyh Gâlib Dîvânı: Tar. 37/1). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Kılup deryâ-yı irfân mevc-i mevzûn

Dogar mânend-i gevher tıfl-ı mazmûn

(Şeyh Gâlib Dîvânı: Tar. 37/1)

“Mazmun (ince manalı söz) çocuğu, irfan deryasında ölçülü bir dalgayla oluşan inci gibi doğar.”

Benzer şekilde mana kavramının da şairin kalp çocuğuna (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 69/1) ve pir önünde kalp zikri öğrenen bir mektep çocuğuna (Ümmî Sinan Dîvânı: 62/8) benzetildiği görülmektedir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Tıfl-ı ma'nî zikr-i kalbî pîr yüzünden tahsil idüp

Sır ilinde kalb-i selim bulmayan insân degüldür (Ümmî Sinan Dîvânı: 62/8)

“Mana çocuğu, kalp zikrini pirin önünden tahsil ettiği halde sır ilinde selim kalbi bulmayan insan değildir.”

Nazm (şiir) kavramı da kimi zaman dadı sırtında taşınan altı aylık bir çocuğa teşbih edilirken (Nâbî Dîvânı: G. 813/5) kimi zaman kalemden tahta eşek yapsa bile garipsenmeyecek yeni yetme bir çocuğa (Nâbî Dîvânı: G. 561/9) benzetilmektedir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Dahı nev-âmededür tıfl-ı nazm ey Nâbî

‘Aceb mi hâmeden eylerse merkeb-i çûpîn

(Nâbî Dîvânı: G. 561/9)

“Ey Nâbî, nazm çocuğum henüz yeni yetmedir. Eğer bu çocuk kalemden tahta eşek yapsa tuhaf olur mu?”

2. 3. 6. Çeşitli Araç-Gereç ve Eşyalar

Beyitlerde inci, mum, mühür, sürahi, şarap testisi gibi çeşitli araç-gereç ve eşyaların çocuk olarak düşünüldüğü görülmektedir. İncinin çocuğa benzetildiği beyitlerde incinin içinde bulunduğu sadef, beşik olarak tahayyül edilir (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 85/3; Nedîm Dîvânı: G. 161/2). Aşağıda, bahsedilen durumla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Az cân olur gubâr kesâdıyla hâk-bâz

Tıfl-ı güher ki mehd-i sadefden lahiddedir (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 85/3)

“Az (kişi) toprakla oynamadan toprak olur. İnci çocuğu ki, sadef beşiğinden bir lahitte bulunur.”

Mum şekil ve renk özelliği dolayısıyla çocukla ilişkilendirilir. Kimi zaman mum sırma saçlı, gümüş tenli, güzel bir çocuğa benzetilirken (Gelibolulu Sürûrî Dîvânı: G. 343/1) kimi zaman parlak yüzlü, tüysüz toy bir çocuk olarak düşünülür (Behiştî Dîvânı: G. 178/4). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

‘Aceb mi şem’e pervâne yanıp hâli olan giryân

Kim oldur sırma saçlu bir gümüş tenlü güzel oğlan

(Gelibolulu Sürûrî Dîvânı: G. 343/1)

“Pervanenin muma yanıp hâlini giryân etmesi tuhaf olur mu? O sırma saçlı, gümüş tenli güzel bir çocuktur.”

Mührün çocuğa benzetildiği beyitte, mühür basan kimsenin eline mürekkep bulaşması çocukların kendi parmaklarını emmesiyle ilişkilendirilerek mühür, parmak emen yeni yetme bir çocuğa (Sehî Bey Dîvânı: K. 25/24) benzetilir:

Mehd-i keffünde yapup nakş-ı nigâr ile nigîn

Tıfl-ı nev-reste gibi barmağ emer her hâtem (Sehî Bey Dîvânı: K. 5/24)

“Mühür, avuç beşiğinde nakş ve resim yapar. Her mühür yeni yetme çocuk gibi parmak emer.”

Beyitlerde sürahi, küpün yanında bulunması onun içerisinden içki alınması münasebetiyle anasını emen bir çocuğa (Behiştî Dîvânı: G. 159/3) teşbih edilirken şarap testisi ise omuzda taşınması dolayısıyla kişinin omzunda gezen bir çocuğa (Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı: G. 107/6) benzetilmektedir:

Hum yanında surâhi ey sâkî

Benzer ol tıfla kim anasın emer (Behiştî Dîvânı: G. 159/3)

“Ey saki! Sürahi küp yanında anasını emen bir çocuğa benzer.”

Geh meclis içre pîr-i mugâna vekîl olur

Gâhî omuzda tıfl misâli gezer sebû (Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı: G. 107/6)

“Şarap testisi bazen meclis içinde meyhaneciye vekil olur, bazen omuzda çocuk gibi gezer.”

2. 3. 7. Yüzle İlgili Unsurlar

Beyitlerde insan yüzünde bulunan ayva tüyleri, ben, göz, göz bebeği, gözyaşı, kirpik, kâkül gibi unsurların çocuğa teşbih edildiği görülmektedir. Ayva tüyleri kendisine zorla Kur’ân okutulan bir mektep çocuğuna (Fuzûlî Dîvânı: G. 10/6) benzetilir:

Gönlüme salmış hatın zevkin felek kan yutdurup

Tıfl tek kim okudurlar zecr ile Kur’ân ana (Fuzûlî Dîvânı: G. 10/6)

“Felek kan yutturup ayva tüylerinin zevkini gönlüme salmış. O, çocuğa benzer ona zorla Kur’ân okuturlar.”

Ben, rengi dolayısıyla siyah tenli bir Habeş çocuğu (Hayâlî Dîvânı: G. 34/3) olarak düşünülür:

Ruhun üstünde gören hâl-i siyâhun sanemâ

Der Habeş tıfludurur bâg-ı gülistânda yatur (Hayâlî Dîvânı: G. 34/3)

“Ey güzel, siyah benini yanağının üzerinde gören der ki, (sanki) Habeş çocuğu gül bahçesinde yatıyor.”

Göz bebeğinin çocukla ilişkilendirildiği beyitlerde ise şairlerin farklı tahayyüllerinin olduğu görülmektedir. Zira bu beyitlerde göz bebeği, bazen henüz bir yaşına değmiş neredeyse boğulacak gibi ağlayan bir çocuk (Bâkî Dîvânı: G. 421/5) bazen mektepte güzel yazı çalışması yapan bir çocuk (Fuzûlî Dîvânı: G. 256/6) bazen de sevgilinin mahallesinde yere oturup toprakla oyun oynayan yetim bir çocuk (Necâtî Dîvânı: G. 163/3) olarak tasvir edilir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Yetimler gibi şâhâ iki gözüm bebegi

Mahallen içre oturmuş türâb ile oynar (Necâtî Dîvânı: G. 163/3)

“Ey sevgili! İki göz bebeğim yetimler gibi mahallen içinde oturmuş toprakla oynar”

Göz, beyitlerde renk ilişkisi yönünden çocukla bağdaştırılır. Bu bağlamda, sevgilinin güneş yüzü görüldüğünde gözün kanlanması çocukların bayram günü üzerlerine gül renkli elbiseler giymeleriyle ilişkilendirilir (Gelibolulu Sürûrî Dîvânı: G. 25/1). Ayrıca göz, beşikte yatıp uyuyan siyah tenli bir Hindu çocuğuna da benzetilir (Muhyî Dîvânı: G. 35/4). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Çeşm-i siyâhun tıfl-ı Hindîdür ki yatup hâb ider

Kaşun hilâlin dâyimâ idüp beşik ey mehlikâ (Muhyî Dîvânı: G. 35/4)

“Ey ay yüzlü sevgili! Siyah gözün Hintli bir çocuktur. Hilal kaşını kendine beşik edip onun içinde uyur.”

Gözyaşı ise bazen can kuşunun yuvasını bozan yaramaz bir çocuk (Âşık Çelebi Dîvânı: G. 11/5) bazen de aşk suçundan dolayı yerlerde sürüklenen günahsız bir çocuktur (Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: G. 795/3). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Gördi uçurdu huzûrın murg-ı cânun tıfl-ı eşk

Âşîyânın bozdu ‘Âşık terk idüp çeşm-i teri (Âşık Çelebi Dîvânı: G. 11/5)

“Ey Âşık! Gözyaşı çocuğu gözü terk edip can kuşunun huzurunu kaçırdı, onun yuvasını bozdu.”

Kirpik ve kâkül, ders öğrenen mektep çocukları olarak düşünülmüştür. Kirpik, gözden hile ve fitne dersi alan bir mektep çocuğu (Mesihî Dîvânı: G. 244/4) kâkül ise saçtan sihir dersleri öğrenen bir çocuk (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 62/6) olarak hayal edilmiştir:

Etfâl-i müjen çeşmüne şâgirdlik eyler

K'anlardan ol üstâd-durur mekr ü fitende (Mesihî Dîvânı: G. 244/4)

“Kirpik çocukları gözüne talebelik eder. Çünkü o, hile ve fitnede onlardan daha üstattır.”

Mektebde agzı misk kokar tıfl-ı turre kim

Zülfünden ilm-i sihr için âheng-i çîn eder (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 62/6)

“Turre çocuğu ki mektepte agzı mis kokar. O, saçından sihir ilmi için kıvrım ahengini (düzenini) öğrenir.”

2. 3. 8. Soyut İmgeler

Divanlarda çocuğa benzeten unsurlardan bazıları da ah, aşk, akıl, endişe, gam, ümit, gönül gibi soyut kavramlardır. Ah, göğe yükselmesi ve büyüüp gelişmesi yönüyle çocukla ilişkilendirilir. Beyitte ahın göğe yükselmesi, merdivene çıkan bir çocuk tasviriyle anlatılırken (Sehâbî Dîvânı: G. 134/2) bazen ah güçsüz bir çocuk iken büyüyen, feleğe karşı diklenmeye başlayan bir yiğit olarak hayal edilir (Behiştî Dîvânı: G. 227/1). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Bir oğlan idi âhum şimdi boy çekmiş bülend olmuş

Sipih-i bed-fi'âle dik gelir makdem levend olmuş (Behiştî Dîvânı: G. 227/1)

“Ahım bir çocuk idi şimdi boylanmış, yücelmiş. Kötü işler getiren feleğe diklenen bir yiğit olmuş.”

Aşk, kimi beyitlerde beşikteki bir çocuk, kimi beyitlerde ise mektep çocuğu olarak düşünülmektedir. Şairin Allah'ın kendisine olan sevgisinin sürmesi için niyazda bulunduğu bir beyitte aşk, gönül beşiğinde daima uyanık kalması istenilen bir çocuğa benzetilir (Vahyî Dîvânı: Rub. 2/III/1). Gönülün mektebe benzetildiği başka bir beyitte ise aşk, o mektepte yazı yazan bir çocuk olarak tahayyül edilir (Esrâr Dede Dîvânı: G. 23/4). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Yâ Rab bana mahabbetün her dem yâr it

Gehvâre-i dilde tıfl-ı ışkî bîdâr it (Vahyî Dîvânı: Rub. 2/III/1)

“Ya Rab bana muhabbetini her zaman sevgili et, gönül beşiğinde aşk çocuğunu uyanık tut.”

Akıl, bazen gönül karşısında aşk ilminden söz edemeyen bilgisiz bir çocuk (Kalkandelenli Mu'îdî Dîvânı: G. 48/4) bazen sevgilinin dudağını görünce bebekleşen ve her şeyi emmek isteyen bir beşik çocuğu (Kadı Burhaneddin Dîvânı: G. 706/5) bazen de bakımı zor, insana zahmet veren, sıkıntılı bir çocuk (Nâbî Dîvânı: G. 533/4) olarak bahis konusu edilir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Aklum ki pîr idi uş tıfl oldu la'lün ile

Elbette emmeg ister her tıfl-ı gehvâre (Kadı Burhaneddin Divanı: G. 706/5)

“Aklım ki, ihtiyar idi (senin) dudağın ile çocuk oldu. Elbette her beşik çocuğu emmeyi arzular.”

Endişe ise beyitlerde ya aşk mektebinde okuyan bir çocuğa (Âgâh Dîvânı: G. 62/6) ya da şairin nefesinin feyziyle şımaran hevesli bir gönül çocuğuna (Nefî Dîvânı: G. 45/1) benzetilir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Mekteb-i 'aşkda ol şûh-ı edâ-fehm Âgâh

Tıfl-ı endişemi bir şâ'ir-i üstâd eyler (Âgâh Dîvânı: G. 62/6)

“(Ey) Âgâh, aşk mektebinde o tavrı anlayışlı güzel, endişe çocuğumu üstat bir şair yapar.”

Gamın çocuğa teşbih edildiği beyitlerde çocuk-gam ilişkisi beşik, uyku ve öğrenci olma hususları üzerine kurulur. Gam, bazen beşiğin rahatlığı bozuldukça ağlamak üzere nazlanan bir çocuk (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 10/2) bazen endişe pirinin müridi olan bir çocuk (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 41/9) olarak düşünülür. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Veled-i kalb yeter zâde-i tab'im Gâlib

Pîr-i endişeme etfâl-i gam olmazsa mürîd (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 41/9)

“(Ey) Gâlib! Gam çocukları endişe pirime mürid olmazsa gönül çocuğu tabiatımdan (düşüncemden) doğanlara yeter.”

Beyitlerde ümit ile çocuk, çocukların nazlı olması ve sütanne tarafından beslenmesi yönüyle ilişkilendirilir. Ümit, beşikteki nazlı bir çocuğa benzetilerek çocuğun nazlı hâli ile ümitli bir kimsenin heyecanı arasında bağ kurulur (Numan Mâhir Dîvânı: Tar. 5/10). Şairin karamsarlığını dillendirdiği başka bir beyitte ise ümit, felek sütannesinin mahşer eteğinde besleyip büyüttüğü bir çocuk olarak hayal edilir (Nâbî Dîvânı: G. 787/3). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Ben âgûşum güşâd itmekde ammâ dâye-i gerdun

İder tıfl-ı ümidüm dâmen-i mahşerde perverde (Nâbî Dîvânı: G. 787/3)

“Ben kucağımı açmaktayım amma felek sütanesi ümit çocuğumu mahşer eteğinde besleyip büyütür.”

Gönül, incelenen divanlarda en çok çocuğa benzetilen unsurdur. Özellikle her şeye heveslenmesi ve onu arzulanması yönüyle çocukla ilişkilendirilir. Divan şairleri gönül çocuğu (tıfl-ı dil, dil tıflı) terkiplerini kullanarak mektebe gitme, oyun oynama, süt emme, ağlama, şekerle kandırılma, uslanmama, masumiyet, uykuya düşkünlük, öksüz ve yetim olma, köle olarak satılma gibi çocuğa özgü birçok özelliği beyitlere yansıtmışlardır (Yıldız, 2022, s. 837). Gönül özellikle, her gördüğüne meyledip onu istemesinden dolayı çocuğa benzetilmektedir (Sehî Bey Dîvânı: G. 155/7). Baharın insana verdiği huzurun anlatıldığı bir beyitte ise gönül, cuma günü tatile çıkan bir mektep çocuğu olarak tahayyül edilmektedir (Erzurumlu Zihnî Dîvânı: G. 109/5). Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

Gördüğüne meyl idüp akmak diler

Ey Sehî incinme oğlandır gönül

(*Sehî Bey Dîvânı: G. 155/7*)

“(O) her gördüğüne meyl edip akmak ister. Ey Sehî, üzülme gönül bir çocuktur.”

2. 3. 9. Diğer Unsurlar

İncelenen divanlarda deniz, jale, köpük, köşk ve sevgilinin de çocuğa teşbih edildiği görülmüştür. Şair, aşk yolunda iken gözünün kanlandığını belirttiikten sonra denizi yedi yaşında olan bir çocuğa (Emrî Dîvânı: G. 182/1) benzetir. Jale, bahar tasvirinin işlendiği bir beyitte gülün hizmetinde bulunup onun bahçesini sulayan hizmetçi bir çocuk (Vusûlî Dîvânı: G. 116/1) olarak hayal edilmektedir. İçki üzerinde bulunan köpükler, şairlerin zihin dünyasında bazen sağa sola koşturup dans eden çocuklar (Esrâr Dede Dîvânı: G. 82/4) bazen şişe mektebinde henüz okula başlamamış çocuklar (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 6/6) olarak düşünülür. Nedîm’in bir yalı için yazdığı tarih kıtasında köşk, Kısra sarayı ve Şirin kasrında doğan bir çocuğa benzetilir. Deniz ve dağ onun dadısı ve lalası olarak düşünülürken köşk de onların kucağındaki nazlı bir çocuktur (Nedîm Dîvânı: Kt. 38/13, 14). Sevgili de kimi özellikler yönünden çocukla ilişkilendirilir. Âşığa yaptığı nazdan dolayı nazlı bir çocuğa (Nedîm Dîvânı: G. 85/1), âşığın sevgisini kavrayamamış olmasından ötürü dünyayı bilmeyen, reşit olmamış bir çocuğa (Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: G. 628/1) benzetilmektedir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili birkaç örneğe yer verilmiştir:

Tıfl-ı jâle sular gülistânun

Olmış ey gül senün ter oğlanun

(*Vusûlî Dîvânı: G. 116/1*)

“Ey gül! Jale çocuğu bahçeni suluyor; senin hizmetçin, uşağın olmuştur.”

Açar her lahzâda bin rind-i mahmûrun gözün hala

Habâb-ı mey degilken dahı tıfl-ı mekteb-i minâ (Şeyh Gâlib Dîvânı: G. 6/6)

“Şarap köpüğü, daha şişe mektebinin çocuğu degilken bile her saniyede bin mahmûr rindin gözünü açar.”

Olupdur sana dünyâ ‘âşık-ı rüsvâyı bilmezsin

Dahı sen nâ-resîde tıflsın dünyâyı bilmezsin (Azmi-zâde Hâletî Dîvânı: G. 628/1)

“Sana sevdalanmış dünya (kadar) kepaze aşığı bilmezsin. Henüz sen reşit olmamış bir çocuksun, dünyayı bilmezsin.”

2. 4. Telmih Unsuru Olarak Çocuk

Divanlar incelendiğinde kimi dinî ve efsanevi şahsiyetlerin çocukluklarına ait bazı hadiselerle dair telmihler yapıldığı göze çarpmaktadır. Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. İsmail ve Zâl sözü edilen kimselerdendir. Hz. Muhammed, yeryüzüne onun gibi bir çocuk gelmemesi (Fuzûlî Dîvânı: G. 300/3), doğumu esnasında görülen olağanüstü hâller (Muhyî Dîvânı: K. 7/3, 4, 5), Hz. İsa annesinin onu bakire olarak dünyaya getirmesi (Ahmedî Dîvânı: K. 53/8), Hz. Yusuf kuyuya atılması (Şeyh Gâlib

Dîvânı: G. 211/4) ve köle olarak satılması (Sun’ullâh-i Gaybî Dîvânı: 30/6), Hz. İsmail çocuk iken babası tarafından kurban edilmek istenmesi (Yûnus Emre Dîvânı: 396/3) dolayısıyla beyitlere konu edilir. Zâl ise çocuk iken Elburz dağına bırakılması ve burada Anka (Simurg) tarafından beslenmesi (Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi Dîvânı: K. 7/2, 3) yönüyle beyitlerde işlenmiştir. Aşağıda, bahsedilen durumlarla ilgili birkaç örneğe yer verilmiştir:

*Tâk-ı Kısra’yı şikest eyledi hacletle hemân
‘Âleme ‘arz-ı cemâl eylediği gibi kaşı*

*Ârızı âb-ı tuhûr ile söyündü fi’l-hâl
Âteş-i Fars ki bin yıldı yanardı ulaşı*

*Tıfl-ı meh-pâre iken söyleyüben mâh ana
Avidurdı beşigünde o sa’âdetli başı*

(Muhyî Dîvânı: K. 7/3, 4, 5)

“Kaşı, âleme güzelliğini gösterdiği gibi Kısra’nın sarayını yıktı. Fars ateşi ki bin yıldır alevi yanardı, (onun) yanağının temiz suyu ile söndü. Ay, o ay parçası gibi bir çocuk iken onun saadetli başını beşigünde avuturdu.”

*Ne nefh buldı yilden ağaç ki bîkr-iken uş
Tıfl-ı şükûfeye oldı Meryem-misâl hâmil*

(Ahmedî Dîvânı: K. 53/8)

“Ağaç, yelden (herhangi bir şekilde) ruh (can) bulmadı. O aynı Meryem misali bakire iken çiçek çocuğuna hamile kaldı.”

*İbrâhîm Halîl geldi Kâbe’ye bünyâd urdı
Oğluna bıçak çaldı İsmâîl kurban kanı*

(Yûnus Emre Dîvânı: 396/3)

“İbrahim Halil geldi, Kâbe’ye temel yaptı. Oğluna bıçak çaldı, İsmail kurban hani (nerede)”

3. Çocukla İlgili Müstakil Manzumeler

Divanlarda çocuğun konu edildiği bazı müstakil manzumeler bulunmaktadır. Bu manzumelerde çocukların doğumu, ölümü, sünneti gibi birtakım önemli olaylardan bahsedilir. Ayrıca olayın gerçekleştiği zamana dair tarihler düşürüldüğü de görülmektedir. Şairler yazdıkları manzumelerde çoğunlukla kıta ve kaside nazım şeklini kullanmışlardır. Özellikle tarih düşürme sanatının edebiyatta işlerlik kazanmasıyla birlikte kıta nazım şekli sıklıkla tercih edilmiştir. Manzumeler muhteva açısından ele alındığında doğum olayı ile ilgili olanların oldukça fazla olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim divanlarda ulaşılabildiği kadarıyla çocukla ilişkili olarak yazılan toplam 216 manzumenin 173’ü doğum, 27’si ölüm, 16’sı ise sünnet konusunu ihtiva etmektedir.

Manzumeler cinsiyet yönünden incelendiğinde doğumun konu edildiği manzumelerde erkek çocukların doğumu üzerine yazılanların sayısının oldukça fazla

olduğu, ölümün konu edildiği manzumelerde ise oranın neredeyse eşitlendiği görülmektedir. Doğum anlatan 173 manzumeden 140'i erkek çocuklar için sadece 33 tanesi kız çocukları için yazılmıştır. Ölüm konusunda ise durum değişmektedir. Kaleme alınan 27 manzumenin 14'ü erkek çocukların 13'ü ise kız çocukların vefatıyla ilgilidir. Yukarıda karşılaşılan sonuçlar bir bakıma o dönem toplumunun erkek ve kız çocuğuna olan bakışını göstermektedir. Erkek çocuklarının doğumunun toplum açısından daha fazla önemsendiği görülmektedir. Fakat ölüm söz konusu olduğunda çocuklar arasında herhangi bir öncelik bulunmamaktadır.

Tablo 4: Çocukla İlgili Yazılan Manzumelerin Muhtevaya Göre Dağılımı

Doğum	Ölüm	Sünnet	Toplam
173	27	16	216
%80,09	%12,50	%7,41	%100

Tablo 5: Doğum Üzerine Yazılan Manzumelerin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Erkek	Kız	Toplam
Doğum	140	33	173
Yüzde	%80,92	%19,08	%100

Tablo 6: Ölüm Üzerine Yazılan Manzumelerin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Erkek	Kız	Toplam
Ölüm	14	13	27
Yüzde	%51,85	%48,15	%100

3. 1. Çocuğun Doğumu Üzerine Yazılan Manzumeler

Doğum olayı hem birey hem de toplum hayatında oldukça önemsenen bir olgudur. Tarih boyunca tüm toplumlar dünyaya yeni bir bireyin gelişini kutsal görmüşler, bu olayı farklı tören ve eğlencelerle kutlamışlardır. Divan şairleri de doğum sebebiyle çocuğu olan kişiyi tebrik etmek için birtakım manzumeler yazmışlardır. Divanlar incelendiğinde şairlerin padişah çocuklarının, devlet idaresindeki diğer önemli görevlilerin (sadrazam, vezir, şeyhülislam, defterdâr, musâhib, kadı vb.), dost ve arkadaş çocuklarının doğumu üzerine manzumeler kaleme aldığı görülmektedir. Ayrıca şairler az da olsa kendi çocuklarının doğumu üzerine de manzume yazmayı ihmal etmemişlerdir.

3. 1. 1. Devrin İleri Gelen Şahıslarının Çocuklarının Doğumu Üzerine Yazılan Tebriknâmeler

3. 1. 1. 1. Padişah Çocuklarının Doğumu Üzerine Yazılan Tebriknâmeler

Osmanlı Devleti'nde padişah çocuklarının doğumunun büyük bir mutlulukla karşılandığı görülmektedir. Çocuğun doğumu halka duyurulur, top atışları yapılır ve özel merasimlerle kutlanırdı. Bu vesileyle sarayda devlet erkânı ve yüksek mevkideki

memurların hazır bulunduğu bir tebrik töreni tertip edilirdi (Eroğlu, 2010, s. 480). Divan şairleri de çocuğun doğumunu tebrik etmek için manzumeler kaleme almışlardır. Divanlara bakıldığında şairlerin hem şehzadelerin hem de hanım sultanların doğumunu tebrik etmek için manzumeler yazdıkları görülmektedir. Yazılan manzumelerin çoğunluğu 2 ile 22 beyit arasında olup en kısası 1, en uzununu da 98 beyite kadar değişiklik göstermektedir. Manzumelerde, konu sıralamasında bazı farklılıklar olmakla birlikte genellikle şu konulara değinildiği görülür: Padişahın ismi ve övgüsü, padişaha Allah'ın uğurlu, temiz, asil, şanlı... bir çocuk verdiğinden söz edilmesi, çocuğun güzelliği, övgüsü ve dünyaya gelişiyle meydana gelen feyz ve bereket gibi hususlar, padişahın ve çocuğunun ömrünün uzun ve hayırlı olması için dua ve temenniler ile bir tarih beytiyle konunun bitirilişi.

Aşağıda örnek olması açısından kıta nazım şekliyle yazılan bir tebriknâmeye yer verilmiştir. Bu tebriknâme, Vahyî (ö. 1718) tarafından III. Ahmed'in (1673-1736) oğlu Şehzade İsa'nın doğumu üzerine yazılmıştır. Beyitlerde doğan çocuğun talihli olduğu, yüzünü seyredenlerin güneşi bile diline almadığı, mehtabın onun nurlu alnının muadili olmadığı, Zühre'nin bulut mendiliyle onun yüzünü silip vasıflarını feleklerin kulağına götürmesi gerektiği gibi hususlardan bahsedilmiştir:

Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde-i Cüvan-baht

*Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı 'âlî-şân kim
Görmedi ikbâlini Cemşîd ü İskender bile*

*Rub'-ı meskûnı n'ola doldursa sıyt-ı şevketi
Vasf-ı pâki çünkü neşr olmakdadur ilden ile*

*Viridi bir şeh-zâde-i sa'd-ahter ana zü'l-celâl
Seyr iden ruhsârın almaz bir dahı mihri dile*

*Cebhe-i pür-nûrına olmaz mu'âdil mâh-tâb
Dest-mâl-i ebr ile Zühre meger rûyın sile*

*Gûş-ı eflâke n'ola ırgürse bang-ı vasfını
Ol ki Rûhu'llâha hem-nâm idigin anun bile*

*Bâreka'llâh yümn ile dünyâyı teşrîf ideli
Hirmen-i âlâmı şevk-i makdemi viridi yile*

*'Ömrin eفزün eyleye şeh-zâdenün hem kendinün
Hazret-i Hakdan hemân ey dil bu ihsânı dile*

Gûş idüp teşrifini Vahyî didi târîhini

Geldi 'İsî ibn-i Hân Ahmed vücûda 'izzile

(Vahyî Divânı: Tar. 24)

İncelenen divanlarda görüldüğü kadarıyla padişah çocuklarının doğumu dolayısıyla 90 tane tebriknâme kaleme alınmıştır. Bu tebriknâmelerin 67'si erkek çocuklarının 23'ü kız çocuklarının doğumu üzerinedir. Çocuklarının doğumu üzerine en çok tebriknâme yazılan padişahlar II. Mahmud (1785-1839) ve III. Ahmed'dir. II. Mahmud'un çocuklarının doğumu üzerine 44, III. Ahmed'in çocuklarının doğumu için ise 28 tane tebriknâme yazılmıştır. Geri kalan 16 tebriknâme IV. Murad (1612-1640), İbrahim (1615-1648), IV. Mehmed (1642-1693), III. Mustafa (1717-1774), I. Abdulhamid (1725-1789) ve Abdülmecid'in (1823-1861) çocuklarının doğumuna aittir.

3. 1. 1. 2. Devlet İdaresindeki Diğer Önemli Şahısların (Sadrazam, Vezir, Şeyhülislam, Defterdâr...) Çocuklarının Doğumu Üzerine Yazılan Tebriknâmeler

Divan şairleri, padişah çocuklarının doğumu dışında devlet idaresinde bulunan diğer önemli kişilerin (sadrazam, vezir, şeyhülislam, defterdâr, nişancı, musâhib, kâtip, müşir, kadı...) çocuklarının doğumu için de manzum tebriknâmeler kaleme almışlardır. Divanlara bakıldığında bu manzumelerin uzunluğunun 1-18 beyit arasında değiştiği görülmektedir. Manzumelerin özellikle 3-8 beyit arasında yoğunlaştığı fark edilmiştir. Yazılan manzumenin beyit sayısı unvanlara göre değişmiş, padişahın daha alt kademedeki mevkilere inildikçe kısalmıştır. Nitekim manzumelerdeki övgü bölümlerinde azalma görülmüş, hatta kimi manzumelerde yalnızca çocuğu olan kişinin kimliği ifade edilmekle yetinilmiştir. Manzumelerde genellikle şu hususlara değinilmiştir: Öncelikle çocuğu olan kişinin tanıtımı, varsa onun övgüsü. Daha sonra Allah'ın o kimseye bir çocuk vermesi ve çocuğun övgüsü. Çocuğun hayırlara vesile olması, Allah'ın ona ve babasına uzun, hayırlı bir ömür vermesi için dua ve temennide bulunma ve çocuğun doğumuna ait tarih beytiyle konunun bitirilişi...

Aşağıda konuyla ilgili bir tebriknâme örneği verilmiştir. Tebriknâme, Nâbî (1642-1712) tarafından Musâhib Mustafa Paşa'nın oğlu Muhammed Beg'in doğumu üzerine yazılmıştır. Doğan çocukla ilgili olarak hayırlı bir evlat olması, onun doğumuyla ayın güzelliğinin sönük kalması, güzel yüzlü ve nazik yaratılışlı olması gibi övgü dolu ifadeler kullanılmıştır:

Târih Berây-ı Vilâdet-i Muhammed Beg Bin Mustafa Pâşâ el-Musâhib

Hazret-i destûr-ı 'âlî-şân-ı vâlâ-menzilet

Mahrem-i bezm-i bülend-i pâdişâh-ı rûy-ı hâk

Âsaf-ı sâni Musâhib Mustafa Pâşâ k'ider

Rûy-ı re'y-i rûşeni hurşîd-i çerhi şermnâk

*Eyleyüp pişânî-i hâlinde feyz-i Hak zuhûr
Oldı bir nûrun vücûdiyle derûnı tâbnâk*

*İtdi bir hayrî'l-halef lutfiyle Mevlâ şâd kim
Saldı reşk-i sûreti ruhsâre-i mâh üzre hâk*

*Ol kadar nâzik-sirişt-i tıfl-ı zîbâ-çihre kim
Çerhde mihr itse lâyıkk iddi'â-yı iştirâk*

*Yâ İlâhî ola te'sîr-i kudûmiyle anun
Düşmen-i bed-hâhı ser-gerdân-ı sahrâ-yı helâk*

*Olsun efzûnter İlâhî 'ömr-i ferzend ü peder
Olduğunca mihr ü meh pertev-feşân-ı rûy-ı hâk*

*Yâ İlâhî 'ömr ü devletlerle eyle ser-firâz
Dergehünden budur ümmîd-i derûn-ı derdnâk*

*Eyler iken bu fikr-i târihin bu sûr-ı makdemün
Nâbî-i dâ'î-i kemter bende-i hem-kadr-ı hâk*

*Gördi tâk-ı çehre hâtif yazdı târihin anun
Yâdigâr-ı Mustafa Pâşâ Muhammed dürr-i pâk (Nâbî Divânı: Tar. 28)*

İncelenen divanlarda karşılaştığı kadarıyla padişah haricindeki diğer devlet görevlilerinin çocuklarının doğumu üzerine toplam 57 tebriknâme kaleme alınmıştır. Bu tebriknâmelerin 51'si erkek çocuklarının 6'sı kız çocuklarının doğumuna dairdir. Yazılan 57 tebriknâmenin 14'ü sadrazam ve vezirlerin çocuklarının doğumundan bahsetmektedir. Çocuklarının doğumu üzerine tebriknâme yazıldığı görülen diğer devlet görevlileri ise şunlardır: Şeyhülislam, defterdâr, nişancı, musâhib, kâtip, müşîr, kadı, nâzır, nâkıb, müftü, baş kapıcı, kethüdâ, iç mehter başı, kâ'im-makâm, vakanüvis...

3. 1. 1. 3. Şairlerin Kendi Dost ve Arkadaş Çocuklarının Doğumu Üzerine Yazdığı Tebriknâmeler

Divan şairleri sayısı az da olsa dost ve arkadaş çocuklarının doğumunu tebrik edip, onların doğumu üzerine manzumeler yazmışlardır. Yazılan tebriknâmelerin beyit sayısının 1-21 arasında değiştiği görülmektedir. Fakat çoğunluğu 3-8 beyit arasındadır. Manzumelerin bazılarında çocuğu olan kişinin önem ve değerine, babanın ve çocuğun övgüsüne, hayır dua ve temennilere değinilirken bazılarında sadece kişinin ismine ve çocuğun övgüsüne yer verilmiştir. Daha sonra tarih beyti ile manzumeler sona erdirilmiştir.

Aşağıda Esrâr Dede'nin (1748-1796) Şeyh Gâlib'in (1757-1799) kızı Zübeyde Hanım'ın doğumu için yazdığı tebriknâme örnek olarak gösterilmiştir. Şair, tebriknâmenin ilk beyitlerinde arkadaşının kimliğini ve önemini vurguladıktan sonra Allah'ın ona, güneş ışığı gibi parlak bir kız çocuğu verdiğine değinmiştir. Tarih beytiyle de konu sona erdirilmiştir:

Târîh-i Vilâdet-i Zübeyde Hanım

*Hazret-i Gâlib Dede ser-i cenâb-ı Mevlevî
Kim odur ma'mûre-sâzı hâtır-ı vîrânımın*

*Bende-i memlû kim ol murşîd-i 'allâmenin
Hükmüne merbûtdur târ-ı za'îfî cânımın*

*Sâyesin feyz-i cenâb-ı Pîr memdûd eyleye
Başımız üzre benimle cümle-i ihvânımın*

*Dogdu bir mahdûmesi hem-çünçerâg-ı âfitâb
Eyledi rûşen ocağın şeyhimin sultânımın*

*Söyle ey Esrâr târîh-i şikeste-besteni
Vüs'at-i tatvîl-i yokdur tab'-ı ser-gerdânımın*

*Çâr 'anâsır müjde-i târihine eyler şitâb
'İd-i ekber geldi mevlûdü Zübeyde Hanım'ın* (Esrâr Dede Dîvânı: Kt. 2)

İncelenen divanlarda şairlerin dost ve arkadaş çocuklarının doğumu üzerine 15 adet manzume yazdıkları tespit edilmiştir. Yazılan manzumelerin 13'ü erkek çocuklarının 2'si kız çocuklarının doğumundan bahsetmektedir. Bu manzumeler şunlardır: Meşhûrî Dîvânı'nda Mehmed Efendi, Mehmed Atâullah Bey ve Pîrî Efendi'nin oğulları; Refî'-i Kâlâyî Dîvânı'nda Neş'et Efendi, Mehmed Hanım Efendi ve Hâfız Efendi'nin oğulları; Kâmî Dîvânı'nda İsmail Ağa'nın oğlu; Ahmed Nâmî Dîvânı'nda Nâ'îlî Efendi'nin oğlu; Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Râşid Efendi, Şerif Ahmed Dede ve Hüseyin Efendi'nin oğulları; Esrâr Dede Dîvânı'nda Şeyh Mehmed'in oğlu ve Şeyh Gâlib'in kızı; 'Ayıntâblî 'Aynî Efendi Dîvânı'nda Muhammed Emin Efendi'nin oğlu ve Abdülkerim Efendi'nin kızının doğumu üzerinedir.

3. 1. 2. Şairlerin Kendi Çocuklarının Doğumu Üzerine Yazdıkları Tarih Manzumeleri

Divan şairleri kendi çocuklarının doğumu üzerine de tarih manzumeleri kaleme almışlardır. İncelenen divanlar içerisinde Sâkîb Dede (1651-1735) ve Refî'-i Kâlâyî'nin (1760-1823) kendi çocuklarının doğumu üzerine tarih düşürdükleri görülmektedir. Yazılan manzumelerin beyit sayısı 1-18 arasında değişmektedir. Bu manzumelerde

genellikle Şu hususlara değinildiği görülmektedir: Çocuk sahibi olunduğu için Allah’ a hamd, çocuğun çeşitli nitelemelerle övgüsü, onun dünyaya nur ve sevinç getirmesi, çocuğun ömrünün aydınlık ve hayırlı olması, doğru yoldan ayrılmaması, ilim sahibi olup dünyayı aydınlatması, çocuğun gam ve sıkıntıdan uzak olması gibi hayır dua ve temenniler ve tarih beytiyle konunun bitirilişi...

AŞağıda Refi’-i Kâlâyî’nin oğlu İsmail Rıza’nın doğumu için kaleme aldığı tarih manzumesi verilmiştir. Şair doğan çocuğunu, Allah’ın cömertlik denizinden bir inci olması, çok sert taŐlardan elde edilen bir cevher olması gibi nitelemelerle ifade etmiştir:

Kâlâyî-zâde Mevldi Trhi

*Hamd-i b-had zt-ı pâk-i Hazret-i Sbhne kim
Bahr-i cdndan fakre eyledi bir dürr ‘at*

*Ya’ni sulb-i ‘abd-i ahkardan getirdi bir gulm
Seng-i hrdan o peyda kld gevher gyiy*

*Tl-i ‘mr ile mu’ammer eyleyip Allâh anı
Mekteb-i ‘irfnda klsın ders-i ‘aŐka Őin*

*Őh-rh-ı Şer’a rh rehber-i tevfk ile
Menzl-i maksda vasl ile bula gamdan reh*

*Taht-ı hükm-i Őevket-i Őh-ı risletde mdm
Ry s’ib tlib-i Hak hfz olsun Hudâ*

*Sarf idip nahv-i kemle zihni maksudn bula
‘lm ile izz merh-ı devlete ola bin*

*D’im Şems-i ma’rif kalbine idüp tul’
Evc-i vâlâ-y keml üzre vire dehre ziyâ*

*GŐna tekbr ile nmn koyup didim Refi’
Besmele ile togd İsm’l Rz (Refi’-i Kâlâyî Divn: Tar. 123)*

İncelenen divanlarda Şairlerin kendi çocuklarının doğumu üzerine 11 tane manzume yazdıkları görülmüştür. Yazılan manzumelerin 9’u erkek çocuklarının, 2’si kız çocuklarının doğumuyla ilgilidir. Skb Dede bu konuda 9, Refi’-i Kâlâyî ise 2 tarih manzumesi yazmıştır.

3. 2. Çocukların lm Nedeniyle Yazılan Tarih Manzumeleri

Klasik Şiirde lm konu edinen manzumelerin belli başlı bir kompozisyonu bulunmaktadır. Genellikle terkb-i bend nazım Şeklinin kullanıldığı bu manzumelerde

şairler duyulan üzüntüyü, dünyanın geçiciliği, feleğe sitem, yas, olayın tasviri, dua ve temenni olmak üzere beş kısımda anlatırlar. Ayrıca mersiye türünde yazılan bu manzumeler dışında ölüm tarihlerinin de belirtildiği kıta nazım şekliyle kaleme alınan tarihler de bulunmaktadır (Öztürk, 2012, s. 1804-1805). İncelenen divanlarda şairlerin hem kendi çocuklarının hem de başka çocukların ölümü dolayısıyla tarih manzumeleri yazdıkları görülmektedir. Kıta nazım şeklinin kullanıldığı bu manzumelerde beyit sayısı 2-21 arasında değişkenlik gösterir. Bu manzumelerde genellikle üzüntü, feleğe sitem, sabır ve ölen çocuğa duyulan sevginin dillendirildiği müşahade edilmektedir.

3. 2. 1. Şairlerin Kendi Çocuklarının Ölümü Üzerine Yazdıkları Manzumeler

Şairler kendi çocuklarının ölümü üzerine tarih manzumeleri yazmışlardır. Bu manzumelerde çocuğun ölümünden dolayı duyulan hüznün, genellikle tabiat unsurlarından ve dinî motiflerden faydalanılarak dile getirilmiştir.

Aşağıdaki manzumede Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî (ö. 1734) kızı 'Afife'nin ölümünden dolayı yaşadığı üzüntüyü anlatmıştır. Şair, masum kızı Allah'ın "dön" emriyle ruhunu teslim edince binlerce kez ah etmiştir. Kızının, define gibi toprak içine gizlendiğini, nazlı vücudunun kemiğinin yere düştüğünü, yasemin yaprağı gibi sonbahar rüzgârıyla perişan olduğunu, onun tabutunun sadef, nazik teninin ise kıymetli bir inci olduğundan bahsetmiştir. Acısını dinî motiflerden, tabiat unsurlarından yararlanarak dillendirmeye çalışmıştır:

Târîh-i Vefât Duhterüm 'Afife Merhûmenündür

*Sad âh o ma'sûme idince ارجمعی emrini gûş
Hâk içre oldı muhtefî mânende-i genc-i defîn*

*Düşdi zemîne ustuhânı cism-i nâz-âlûdınun
Bâd-ı hazân ile perîşân oldı berg-i yâsemîn*

*Hak rûh-ı pâkin garka-ı deryâ-yı rahmet eyleye
Tâbûtıdur gûyâ sadef nâzûk teni dürr-i semîn*

*Âzürde eylerken vücûd-ı nâzükin nûr-ı nigâh
Şimdi yatur hâk-i siyâh içre o cism-i nâzenîn*

*Nâz ü na'îm ile Hudâ ol duhter-i nâzendemi
Gilmân ile ide bihişt-i câvidânda hem-nişîn*

*Târîh-i fevtin âh-ı bî-hadd ile tahrîr eyledüm
Ola 'Afife nev-'arûs-ı hacle-i 'adn-i berîn
(Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Divânı: Tar. 1)*

İncelenen divanlarda tespit edilebildiği kadarıyla şairler, kendi çocuklarının ölümü üzerine 13 tane manzume kaleme almıştır. Bu manzumelerden 6 tanesi erkek çocukların ölümünden 7 tanesi kız çocuklarının ölümünden bahsetmektedir. Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî kızları Afife ve Zeliha, Sâkîb Dede oğulları Muhammed Muhlis (4 tane), Ali Şâkir kızları Halîme, Fâtıma ve Âyişe; Azmi-zâde Hâletî (1570-1631) oğlu Abdulkadir, Süheylî (ö. 1633-34) ise Fâtıma ismindeki iki farklı kız çocuğunun ölümü üzerine manzume yazmıştır.

3. 2. 2. Farklı Kesimlerin (Vezir, Şeyhülislam, Vali, Dost ve Arkadaşlar...) Çocuklarının Ölümü Üzerine Yazılan Manzumeler

Divan şairleri kendi çocuklarının ölümü haricinde başka kimselerin (vezir, şeyhülislam, vali, nâib, şeyh, dost ve arkadaşlar...) çocuklarının ölümü dolayısıyla da tarih manzumeleri kaleme almışlardır. Bu manzumelerde çocuğu ölen kişinin tanıtımı, çocuğun ölümü ve ölümden dolayı hissedilen üzüntü, çocuğun ölümünün tabiat unsurları veya dinî motiflerle ifade edilmesi, çocuğun masumiyeti, günahsızlığı ile ilgili bilgiler, geride kalan kişiye sabır, ölen çocuğu da rahmet edilmesi için yapılan dua ve niyazlar gibi hususlara değinilmiştir. Ölüm tarihinin belirtildiği beyitle de manzume bitirilmiştir. Aşağıda konuya örnek olması açısından Süheylî'nin Kâtib-zâde Zeynî'nin çocuğunun vefatı üzerine yazdığı manzume gösterilmiştir. Manzumede çocukla ilgili olarak dünyaya geldiği gibi vefat ettiğine, cennete yol aldığına, cennette ona hürmet için karşısına hizmetçiler çıktığına, masumiyetine, lâtif ve temiz bir bedene sahip olması gibi hususlara değinilmiştir:

Kâtib-zâde Zeynî Efendinin Mahdûmuna Dinilmiştir

*Beyne'l-fuzalâ cenâb-ı Zeynî
Ol 'âlim-i 'âmil ehl-i 'irfân*

*Bir oğlı gelüp be-emr-i Bârî
Cennet tarafına itdi cevân*

*Ta'zîmi için o nev-civânun
Karşusına çıkdı hûr u gilmân*

*Ma'sûmıdı gerçi kim o tıflı
Cûş itdi görünce bahr-i gufrân*

*Hayf ol beden-i latîf ü pâke
Kim ola bu gamla hâke yeksân*

*Fevtine Süheylî didi târîh
Pîr Ahmed'e rahmet ide Deyyân (Süheylî Divânı: Kt. 21)*

İncelenen divanlarda karşılaştığı kadarıyla şairler; vezir, şeyhülislam, vali, nâib, şeyh ve tanıdık kimselerin çocuklarının ölümü üzerine 14 adet tarih manzumesi kaleme almıştır. Bu manzumelerin 8'i erkek çocukların, 6'sı kız çocuklarının ölümü dolayısıyladır. Bu manzumeler, Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Dîvânî'nda Köprülü-zâde Abdullah Paşa'nın kızı, Süheyli Dîvânî'nda Kâtib-zâde Zeynî Efendi oğlu ve Veli Efendi'nin kızı, Meşhûri Dîvânî'nda Mahmûd Efendi'nin oğlu, Şeyh Gâlib Dîvânî'nda Şeyh Seyyid Ali Efendi'nin oğlu, Refî'-i Kâlâyî Dîvânî'nda İznikî Mustafa Bey'in oğlu, Kâmî Dîvânî'nda şeyhülislamın iki farklı oğlu, Çukadar-zâde'nin oğlu, Ahmed Ağa ve Lâ'li-zâde'nin kızı, Erzurumlu Zihnî Dîvânî'nda Nâib Osman Efendi'nin kızı, 'Ayıntâblı 'Aynî Efendi Dîvânî'nda Muhammed Ali Paşa'nın oğlu ve kızının ölümü üzerinedir.

3. 3. Çocukların Sünnetiyle İlgili Tarih Manzumeleri

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı toplumunda da çocukların sünneti dolayısıyla çeşitli eğlence ve kutlamalar düzenlenmiştir. Bu kutlamalar, çocuğun ailesinin toplumdaki konumuna göre oldukça uzun ve şaşalı olabilmektedir. Nitekim padişah ve üst düzey devlet adamlarının çocuklarının sünnet törenleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Divan şairleri, sûrnâme türü eserlerde, icra edilen sünnet törenlerini detaylı bir şekilde anlatmışlardır (Arslan, 1990, s. 5-6). Sûrnâmelerden başka divanlar içerisinde daha çok tarih düşürme amacıyla kaleme alınan kıta nazım şeklinde manzumelerde bulunmaktadır. İncelenen divanlarda görüldüğü kadarıyla çocukların sünnetine tarih düşürmek için kaleme alınan manzumelerin beyit sayısı 2 ile 19 arasında değişmektedir. Bu manzumeler; padişah, sadrazam, vezir, şeyhülislam, kadı, edib vb. kimselerin çocuklarının sünneti dolayısıyla yazılmıştır. Manzumelerde genellikle sünnet tebriği sunulan kişinin kimliği ve övgüsüne; çocuğun övgüsü, sünneti, sünnet sebebiyle verilen ziyafet, eğlence ve duyulan heyecana; kişinin kendisi ve çocuğunun geleceğiyle ilgili temenni ve hayır dua gibi hususlara değinilmektedir. Sünnet tarihinin belirtildiği beyitle de manzume sonlandırılmaktadır.

Aşağıda Numan Mâhîr (ö. 1843) tarafından Sultan II. Mahmud'un şehzadelerinin sünneti dolayısıyla yazılan manzumeye yer verilmiştir. Manzumede çocukların sünnetiyle ilgili olarak, halktan kimselerin sünnet haberini aldıklarında sevindiklerine, padişahın ihsanlarıyla zengin fakir herkesin doyurulduğuna, asil şehzadelerin sünnet edildiklerine, şehzadelerin asalet doruklarında güneş ve ay gibi olduklarına, ululuk ve izzetin incisi olarak övülmeleri gibi hususlara değinilmiştir:

Târîh-i Hitân-ı Şehzâde-gân

*Muhyî-i dîn-i mübîn Hazret-i Sultân Mahmûd
Zîver-i nesl-i güzîn dâver-i ferhunde-siyer*

*Şu'le-i re'y-i ziyâ-bahş-ı ferâ'iz ü sünen
Tâbiş-i hükmi fûrûg-âver-i şer'-i enver*

Emr ü kanûnu tırâzende-i mülk ü millet
Her bir ahkâmı dahı müntic-i esbâb-ı zafer

Hikmet-i nâfi‘a sencîdedir emr ü nehyâ
Eyledi hüsn-i nizâmâtını icrâ bir bir

‘Ahdidir hande-güşâyende-i gül-gonçe-i şevk
Dem-be-dem bâd-ı sabâ gibi meserretler eser

Sâye-i devha-i memdûha-i iclâlinde
Tâb-ı temmûz-ı sitem görmedi ifrâd-ı beşer

Olalı ‘adli niğebân-ı cihân cevri-i felek
Havf ile tâ ‘ademâbâda kadar gitdi gider

Buldu şîrîni-i âsâyîşide düşmen ü dost
İmtizâc eyledi mânende-i şîr ü sükker

Kıldı şeh-zâdelerin sûr-ı hitânın fermân
Oldular halk-ı cihân şevk ü sürûr-ı mazhar

Hân-ı ihsânını bast etdi besât-ı kevne
Oldu dil-sîr-i ne‘am bay u gedâ ser-tâ-ser

Çeşm-i tahsîn ile seyr etdi sürûşân-ı felek
Kıldılar tehniyet-i sünnete neşri-i şehper

Sünnet oldı iki şeh-zâde-i pâkîze nejâd
Biridir evc-i necâbetde güneş biri kamer

Birisi dürr-i sadef-ı perver-i mecd ü devlet
Biri gencîne-i ‘izzetde fûrûzende güher

Sâye-i zill-ı Hudâda olalar âsûde
Şarkı teshîr ede tâ daver-i mülk-i hâver

Mihr-i ikbâlîni gündend güne Hak ede füzûn
Görmesin hât-ı hümayûnu keder zerre kadar

Her umûrunda meded-kâr ola tevfiik-i Hudâ
Ederiz sıdk u hulûs ile du‘â şâm ü seher

*Buldu Mâhir kulu bir şevk ile târîh-i nefîs
Oldu sünnet iki şeh-zâde-i 'âlî-cevher* (Numan Mâhir Divânı: Tar. 1)

İncelenen divanlarda karşılaşıldığı kadarıyla çocukların sünnetine tarih düşürmek amacıyla kaleme alınan 16 tane manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerden 6 tanesi padişah çocuklarının, 4 tanesi sadrazam ve vezirlerin, geri kalan 6 tanesi ise şeyhülislam, kadı, edib gibi kimselerin çocuklarının sünneti içindir. Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı'nda Sadrazam İbrahim Paşa'nın oğlu, Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Dîvânı'nda Diyarbakır kadısının oğlu, Dürri Ahmed Dîvânı'nda Edib Mustafa Efendi'nin oğlu, Meşhûrî Dîvânı'nda Sultan Abdülmecid'in iki şehzadesi, Numan Mâhir Divânı'nda Sultan II. Mahmud'un şehzadeleri ve Muhammed Bey'in oğlu, Süheylî Dîvânı'nda Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa'nın iki oğlu, Nâbî Dîvânı'nda Sultan 4. Mehmed'in şehzadeleri, Kâmî Dîvânı'nda şeyhülislamın oğlu, 'Ayıntâblî 'Aynî Efendi Dîvânı'nda ise Sultan II. Mahmud'un şehzadeleri (3 farklı manzume), Mektûbî Âkîf Bey'in oğlu, Müşîr Salih Paşa'nın oğlu, Tophane nâzırı Sâ'ib Paşa'nın oğulları ve Davud Paşa'nın oğlunun sünneti için yazılan manzumeler mevcuttur.

Sonuç

Çalışmada elde edilen veriler divanlarla sınırlı tutulmuş, 14-20. yüzyıllarda yaşamış şairlerin 85 divanı incelenmiştir. Çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar şöyle tespit edilmiştir:

Çocuk kavramı ifade edilirken daha çok tıfl/etfâl, veled/evlâd, kûdek/kûdekân, sabî/sıbyân, püser, beçe/beççe, necl, ferzend, duhter, oğul/oğlan, bin, bint/benât, bala, uşak, mahdûm, kerîme ibarelerinin kullanıldığı söylenebilir.

Çalışmada bu sözcükler arasından 10'u seçilmiş (tıfl/etfâl, veled/evlâd, kûdek/kûdekân, sabî/sıbyân, püser, beçe/beççe, necl, ferzend, duhter, oğul/oğlan) bunların 1438 kez kullanıldığı saptanmıştır. Sözcüklerin kullanım sıklığı bakımından sayısı sırasıyla şu şekilde belirlenmiştir: 1020, 38, 24, 26, 22, 28, 33, 45, 43, 159. Bunlar arasından en fazla tıfl/etfâl, daha sonra oğul/oğlan sözcüğü öne çıkmıştır. En çok tercih edilen sözcüklerin tıfl/etfâl olması, bu kelimelerin her iki cinsi karşılayacak şekilde kullanılmasıyla izah edilebilir. Sık ya da az tercih edilen sözcüklerin en çok Arapça kökenli olduğu görülmüştür. Bu cümleden olmak üzere "çocuk" manasını karşılayan 1438 kelimenin 1117'sinin Arapça, 162'sinin Farsça, 159'unun ise Türkçe olduğu anlaşılmıştır.

Beyitlerin muhtevaları düşünüldüğünde çocuğa has mizaç ve davranışların, bebeklikteki özelliklerin, toplumsal hayattaki unsurların, çocuk temalı atasözleri ve deyimlerin sık sık işlendiği tespit edilmiştir. Şairler asıl anlatmak istedikleri konuya araç olması maksadıyla çocuğa ait birçok özelliği beyitlere serpiştirmişlerdir. Ağlama, acemilik, dik başlılık, gammazlık, nazlanma, oyun oynama, para harcama, korkma, yaramazlık, tehlikeli davranış/ortamlarda bulunma, beşik, uyku, süt içme, okula gitme,

çocuğun başına akçe dizilmesi, alnına kurban kanı sürülmesi, sünnet, terbiye edilme, ağlamayan çocuğa meme verilmez, öksüz oğlan (çocuk) göbeğini kendi keser, ağzı süt kokmak, çocuk oyuncuğu gibi hususlar bahsedilen özelliklerden sadece birkaçıdır.

Gazel ve kasidelerde teşbih unsuru olarak çocuk daha çok şu açılardan ele alınmıştır: Bitkiler ve bitkilerle ilgili unsurlar (gül, gonca, lale, menekşe, nergis, meyve vb.), hayvanlar (bülbul, anka yavrusu), kozmik unsurlar (felek, yıldız, güneş, ay vb.), çalgı aletleri (def, ney, rebab vb.), çeşitli araç- gereç ve eşyalar (inci, mum, sürahi, şarap testisi vb.), soyut kavramlar (aşk, akıl, gönül vb.), deniz, jale, köpük, köşk ve sevgili. Bunların içerisinde çocuğa en fazla gönül ve sevgili benzetilmiştir.

Divanlarda, Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. İsmail ve Zâl gibi dinî ve efsanevi şahısların çocukluklarına dair telmihler yapıldığı görülmüştür.

Divanlarda çocukların doğumu, ölümü, sünneti gibi önemli hadiselerden bahseden birtakım müstakil manzumeler tespit edilmiştir. Bu manzumeler çoğunlukla kıta ve kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Özellikle tarih düşürme sanatının edebiyatta işlerlik kazanmasıyla birlikte kıta nazım şekli daha çok tercih edilmiştir. Bu manzumelerin büyük bir kısmının çocuğun doğumuyla ilgili olduğu anlaşılmıştır. Şairler padişah, devletin diğer ileri gelenleri (sadrazam, vezir, şeyhülislam, kadı vb.), dost ve arkadaş çocuklarının doğumu üzerine tebriknâmeler kaleme almışlardır. Ayrıca kendi çocuklarının doğumu üzerine yazdıkları tarih manzumelerine de ulaşılmıştır. Bu manzumelerin en çok doğum, sonra da ölüm ve sünnet içerikli oldukları görülmüştür. Divanlarda karşılaşıldığı kadarıyla yazılan 216 müstakil manzumenin 173'ünde çocukların doğumu, 27'sinde ölümü, 16'sında ise sünneti ele alınmıştır.

Doğum konusunda kaleme alınan manzumelerin 90'ı padişah çocuklarına, 57'si devletin diğer ileri gelenlerinin çocuklarına, 15'i şairlerin kendi dost ve arkadaşlarının çocuklarına, 11'i ise bizzat şairlerin kendi çocuklarına dairdir. II. Mahmud ve III. Ahmed, çocuklarının doğumu için en fazla tebriknâme yazılan padişahlardır. II. Mahmud'un çocuklarının doğumu üzerine 44, III. Ahmed'in çocuklarının doğumu üzerine 28 tane tebriknâme kaleme alınmıştır. IV. Murad, İbrahim, IV. Mehmed, III. Mustafa, I. Abdulhamid ve Abdülmecid çocuklarının doğumu üzerine tebriknâme yazılan diğer padişahlardır. Padişah dışındaki diğer devlet adamlarının çocuklarının doğumu için yazılan 57 tebriknâmenin ise 14'ü sadrazam ve vezirlerin çocuklarının doğumuna aittir. Çocuklarının doğumu üzerine tebriknâme yazıldığı tespit edilen diğer devlet görevlileri şunlardır: Şeyhülislam, defterdâr, nişancı, musâhib, kâtip, müşîr, kadı, nâzır, nâkıb, müftü, baş kapıcı, kethüdâ, iç mehter başı, kâ'im-makâm, vakanüvis vb. Sadrazam Ali Paşa, Musâhib Mustafa Paşa, Kâtip Hasan Efendi, Nişancı Hükmî Efendi... Şairler kendi dost ve arkadaşlarının çocuklarının doğumu dolayısıyla da tebriknâme yazmışlardır. Mesela Esrâr Dede arkadaşı Şeyh Gâlib'in kızının doğumu, Ahmed Nâmî de Nâ'îlî'nin oğlunun doğumu için tebriknâme kaleme almıştır. Kendi çocuklarının doğumu üzerine iki şairin manzume yazdığı görülmektedir. Bunlar, Sâkıb Dede ve Refî'-i Kâlâyî'dir.

Şairlerin ölüm sebebiyle kaleme aldıkları 27 manzumenin 13'ü kendi çocuklarının, 14'ü başka kimselerin (vezir, şeyhülislam, vali vb.) çocuklarının ölümü üzerinedir. Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî, Sâkıb Dede, Azmizâde Hâletî ve Süheylî kendi çocuklarının ölümü üzerine manzume yazan şairlerdir. Köprülü-zâde Abdullah Paşa, Kâtib-zâde Zeynî Efendi, Nâib Osman Efendi, Şeyh Seyyid Ali Efendi çocuklarının ölümü üzerine manzume yazılan kimselerdendir.

Çocukların sünnetine tarih düşürmek için kaleme alınan 16 manzumenin 6'sı padişah, 4'ü sadrazam ve vezir, geri kalan 6'sı ise şeyhülislam, kadı, edib gibi kimselerin çocuklarının sünnetine dairdir. IV. Mehmed, II. Mahmud, Abdülmecid, Sadrazam İbrahim Paşa, Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa, Edib Mustafa Efendi çocuklarının sünneti üzerine manzume yazılan kişilerdendir.

Manzumeler cinsiyet açısından ele alındığında, doğumun konu edildiği manzumelerde, erkek çocukların doğumu üzerine yazılanların sayısı kız çocukların doğumuna dair yazılanlara göre oldukça fazladır. Ölümün konu edildiği manzumelerde ise sayı neredeyse eşitlenmektedir. Doğum dolayısıyla kaleme alınan 173 manzumenin 140'ı erkek çocukların doğumu üzerine iken sadece 33 tanesi kız çocuklarının doğumu üzerinedir. Ölüm dolayısıyla yazılan 27 manzumenin ise 14'ü erkek çocuklarının 13'ü kız çocuklarının ölümü üzerinedir. Bu farklılığın altında o dönem toplumunun kız ve erkek çocuklarına olan bakış açısının yattığı tahmin edilmektedir. Kaleme alınan bu manzumeler çocuk kavramının somut şekilde işlendiği edebî metinlerdir.

Netice olarak çocuk kavramı divanlarda sık sık atıfta bulunulan mühim konulardan biridir. Fakat bu konu sadece divanlarla sınırlandırılmayacak ölçüde geniştir. Çalışma süresince edinilen gözlemlere bakılarak klasik Türk edebiyatının diğer kaynaklarında da konuyla alakalı önemli miktarda tetkik edilmeye değer hususlar bulunmaktadır. Söz konusu kaynaklarla yapılacak çalışmalar konunun kapsamlı bir şekilde incelenmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akdoğan, Y. (t. y.). *Ahmedî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Akkuş, M. (2018). *Nefî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Akpınar, Ş. (2017). *Âgâh ve Dîvânı – Semerkandî-i Âmidî Hacı Hâfız Mehmed Bulak-*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Aksoy, F. Y. (1997). Ayıntâblı Aynî'nin Dîvân'ı (hayatı, eserleri, Türkçe Dîvân'ı, Farsça Dîvânçe ve Sâkî-nâme (tenkidli metni) [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi].
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., & Cunbur, M. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Akçağ Yayınları.
- Arı, A. (2018). *Sâkîb Dede Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Arslan, M. (1990). Divan edebiyatında manzum surnameler (inceleme ve metinler) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi].
- Arslan, M. (2018a). *Bursalı İffet Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Arslan, M. (2018b). *Mihri Hatun Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Arslan, M. (2020). *Muhyî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Atar, M.K. (2021). Divanlarda çocuk tasavvuru (14.-20. yüzyıllar) [Yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi].
- Atik, H. (2007). *Nakşî Ali Akkirmânî Dîvânı*. Buruciye Yayınları.
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Ayan, H. (1990). *Nesîmî Dîvânı*. Akçağ Yayınları.
- Ayan Nizam, E. (2021), *Bekir Ağa-zâde Dîvâne Rüşdî Dîvânı*. Paradigma Akademi.
- Aydemir, S. (1990). Dede Ömer Rüşenî (hayatı, eserleri, Dîvânı'nın tenkidli metni) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Aydemir, Y. (2017a). *Behîştî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Aydemir, Y. (2017b). *Ravzî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Aydemir, Y., & Çeltik H. (2017). *Meşhûrî Dîvânı (tenkitli metin)*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Bardakoğlu, A. (1992). Bulûğ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 413-414). TDV Yayınları.
- Başpınar F. (2008). 17. Yüzyıl şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı inceleme-tenkitli metin [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi].
- Batur, A. (2002). Süruri Divanı: hayatı, sanatı, eserleri, divanının tenkitli metni. [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi].

- Batğı, Ö. (2017). *Numan Mâhir Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Bayak, C. (2017). *Sehâbî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Bilgin, A. A. (2017). *Ümmî Sinan Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Bilgin, A. A. (2018). *Nigârî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Demir, H. (2017). *Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Deniz, S. (2006). Klâsik Türk şiirinin sosyal hayatla ilgisinin çocuk konusunda değerlendirilmesi. Yıldız Cemal & Beyreli Latif (Ed.) *Edebiyat, edebiyat öğretimi ve deyişbilim yazıları* (C. 2, s. 145-157). Pegem A Yayıncılık.
- Devellioğlu, F. (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Aydın Kitabevi.
- Duman, M. (1997). “Oğlan” kelimesi ve “gençlik” kavramı üzerine. *Türkiyat Mecmuası*, 20, 113-130.
- Erdiller-Yatmaz, Z. B., Erdemir, E., & Erbil, F. (2018). Çocuk ve çocukluk: okulöncesi öğretmen adayları anlatıyor. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 284-312.
- Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Eren, A. (2018). *Mehmed Sıdkî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Ergin, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Dîvânı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erişen Yazıcı, G. (2017). *Edirneli Kâmî ve Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Eroğlu, H. (2010). Şehzade. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 38, s. 480-483). TDV Yayınları.
- Ersoy, E. (2017). *II. Bayezit devri şairlerinden Münîrî ve Dîvânı: inceleme-metin*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Erünsal, İ. E. (2018). *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Eyduran, A. (2007). Klasik Türk edebiyatına çocuğun yansıması. Sever, Sedat (Ed.). *II. Ulusal çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumu*. (s. 237-245). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Harmancı, M. E. (2017). *Süheylî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Horata, O. (2019). *Esrâr Dede Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.

- Hökelekli, H. (1993). Çocuk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 8, s. 355-359). TDV Yayınları.
- Işinsu Durmuş, T., & Canım R. (2018). *Edirneli Şevkî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59035,sevki-divanipdf.pdf?0>
- İpekten H. (2019). *Nâ'îli-i Kadîm Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- İpekten H. (2020). *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kalan, F. (2017). Nasihatnâmelerde çocuk (Osmanlı dönemi) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
- Kaplan, M. (2019). *Neşâtî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Karaköse, S. (2017). *Sa'id Giray Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kavruk, H. (t. y.). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kaya, B. A. (2017). *Azmi-zâde Hâletî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kemikli, B. (1998). Sun'ullâh-i Gaybî Dîvânı inceleme-metin [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].
- Kesik, B. (2017). *Cenâbî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kılıç, F. (2018). *Şâhî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kırbyık, M. (2017). *Kâtib-zâde Sâkîb Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kiraz, S. (2022). *Lutfî Dîvânı (inceleme metin ve dizin)*. NEÜ Yayınları.
- Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 231-238.
- Korkmaz, A. (2014). Fethü'd-dîn Ahmed Dîvânı [Yüksek lisans tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi].
- Kubbealtı Akademisi. (t. y.). Yayın. *Kubbealtı Lugatı*. Erişim Tarihi: Haziran 7, 2022, <http://lugatim.com/>.
- Kurtoğlu, O. (2017a). *Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kurtoğlu, O. (2017b). *Zâtî Dîvânı-gazeller dışındaki şiirler*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kurtoğlu, O. (2018). *Bosnalı Âsım Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Kutlar Oğuz, F. S. (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Küçük, S. (t. y.). *Bâkî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.

- Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Macit, M. (2018). *Erzurumlu Zihnî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Mengi, M. (2020). *Mesihî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Mermer A. (2020). *Karamanlı Aynî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Okçu, N. (t. y.). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Onay, A. T. (1992). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. TDV Yayınları.
- Öz, Y. (1997). Tuhfe-i Vehbî şerhleri. *İlmi Araştırmalar*, 5, 219-232.
- Öztürk, M. (2012). Mâtemin keyfini çıkarmak: Klasik Türk şiirinde ölümlere duyulan sevinçler. *Turkish Studies*, 7 (1), 1803-1824.
- Özyıldırım, A. E. (1995). Hamdullah Hamdî Divanı'nın tenkitli metni [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
- Saraç, M. A. Y (t. y.). *Emrî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Sınar, A. (2006). Türkiye'de çocuk edebiyatı çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7, 175-226.
- Şenödeyici, Ö. (2015). *Fevzî Divanı (17. yüzyıl)*. Kitap & Kafe Serüven.
- Şirin, M. R. (2013). *Haklarımla çocuğum! BM çocuk hakları sözleşmesi kitabı*. Çocuk Vakfı Yayınları.
- Tan, M. (1989). Çağlar boyunca çocukluk. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 22 (1), 71-88.
- Tanrıbuyurdu, G. *Kalkandelenli Mu'îdî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necâtî Beg Dîvânı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Taş, H. (2010). *Vusûlî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Taş, H. (2017). *Vahyî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Tatçı, M. (2008). *Yunus Emre Külliyyatı II: Yunus Emre Dîvânı tenkitli metin*. H Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (t. y.). Yayım. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: Haziran 7, 2022, <https://sozluk.gov.tr/>.
- Ünver, N. (2020). *Gelibolulu Sürûrî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Üstüner, K. (2017). *Enderunlu Hasan Yâver Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.

- Vural, R. (2020). *Dürri Ahmed Efendi Divânı: (inceleme-metin)*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Yakar, H. İ. (2018). *Gelibolulu Sun'î Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yazar, İ. (2017). *Kânî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Yekbaş, Hakan. (2020). *Sehî Bey Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Yenikale, A. (2017a). *Sünbül-zâde Vehbî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Yenikale, A. (2017b). *Ahmed Nâmî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Yıldırım, Y. (2013) *Osman Şems Efendi, hayatı, eserleri ve Divân'ı (metin-inceleme-tahlil)*. [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi].
- Yıldız, A. (2010). *Fenâyi Cennet Efendi Divânı*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, D. (2022). Klasik Türk şiirinde gönlün bir çocuk olarak ele alınışı: tıfl-ı dil. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 836-856.
- Yılmaz, K. (2001). İbrahim Tırsî ve Divânı inceleme-tenkidli metin-sözlük [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi].
- Yılmaz, K. H. (2017). *Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.
- Zülfe, Ö. (2010). *Hecrî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr>.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
